

B. 5. 11
B. 11
11

Publicațiile Institutului Social Banat-Crișana

Pe marginea unor monografii germane din Banat

Dr. CORNEL GROFȘOREAN

1943
G. MATHEIU
TIMIȘOARA

B710

[25806]

6161 6161 6161 6161 6161 6161 6161 6161 6161 6161

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ

CARASEV I

13/77
REȘIT

Str. 7 Noiembrie nr. 50

57/80

B

938

Publicațiile Institutului Social Banat-Crișana

D. S. A. Cui
La aniversarea Reviziei
în semn de dragoste patrioasă
 Pe marginea unor
 monografii germane
 din Banat

Dr. CORNEL GROFȘOREAN

Don - Jambor
- Renta

1943
 G. MATHEIU
 TIMIȘOARA

Pe marginea unor monografii germane din Banat

Am înaintea mea monografia interesantă a *comunei Recaș*, întocmită de către dl *Dr. Iosef Stitzl*,¹⁾ din care lucrare spicim următoarele constatări:

Pe teritoriul comunei s'au aflat într'o adâncime de 5—6 metri bulgăre din argilă petrificată în forma eliptică, asemănătoare unui cap de om. Ceva mai târziu s'au descoperit și alte pietre ciudate, de proveniențe preistorice. Insemnătatea acestor rămășițe nu se cunoaște. Într'un mormânt preistoric s'a aflat un schelet, așezat cu capul în spre miazănoapte și o pereche de cercei, asemănătoare cu cele descoperite în Scandinavia. În semn că avem a face cu reminiscențe germanice. Am remarcat aceste momente, demne de a fi mai de aproape examinate de către istoricii și arheologii noștri. Bineînțeles tot pe teritoriul comunei s'au mai aflat nenumărate obiecte, medalii, bijuterii din timpul romanilor. (Monete din anii 218—251 p. Hr.)

Autorul afirmă — fără dovezi, bazându-se exclusiv pe toponomia satului — că populația arhaică a comunei a fost de origine slavă, (bulgară), deoarece din numirea râului Rieca s'a format numele comunei: *Rycaș* (în textul german: *Rykasch*). Primul document istoric îl avem din timpul casei de Anjou, când comuna este numită: „*Rygateikue*“. Se reținem acest moment interesant, deoarece ne afirmă preexistența comunei cu

¹⁾ Dr. Iosef Stitzl: *Aus der Vergangenheit und Gegenwart der Gross-gemeinde Rekasch*. Ed. Timișoara, 1924.

toponomia ei: Rycaş, apoi transformarea ulterioară într'o numire maghiară.¹⁾

Autorul, ca mai toți istoricii maghiari și șvabi, afirmă că în epoca casei domnitoare a familiei de Anjou fusese colonizați românii în regiunea satului.

Dominic de Saar (nu știm de ce naționalitate), primește la 9 Iulie 1318 Rygatelkue ca donație. Din acest document se constată că, vecinii domeniului fusese: moșierul *Bude* (autorul zice: „wahrscheinlich Budafi, deși noi și azi avem familii cu numele Bude, Budescu). *Baraba*, Paul *Dedalu* de Achad (lângă Jadani), *Andrea* de Kochaach, numit în documente și mai vechi: *Kokat* și *Kakat*. (Cititorul n'are decât să scrie numele cu ortografie românească, ca să obțină un nume de origine autentică română).

Ce rezultă din numele acestor *latifundiar* vecini? Faptul incontestabil că, în epoca *Angevinilor* au existat în șesul *Timișului* moșieri români, nobili de viță veche, cari nu pot să fie considerați ca niște coloniști pripiți. Ori dacă pe acele timpuri aveam aci nobili valahi, *trebuie să fie fost și o populație valahă numeroasă, din a căru mijloc s'a ridicat aceasta nobilime*, sprijinindu-și puterea politică pe masa mare a poporului de etnic identic.

În lista dijmei papale autorul constată existența satului *Simand Cene* (*Chene*); *Euzin-Eozin-Eosen*; adică *Izvinul* de azi, *Ilyeno*, *Tezuld*, apoi râul *Arbuș* (azi *Iarcuș*).

În 1359 regele *Ludovic* — zis cel Mare — a donat o moșie și un sat, așezat lângă *Begheu* (numit pe atunci *Timișul Mic*), precum și comuna deja atuncia existentă: *Chisetău*

¹⁾ Dealtminteri însuși autorul constată (p. 53) că numele comunei se află întâia dată amintit în 1311: *Rygachtelkue*. Însă, în 1359 se numește *Rycaş*, în semn că comuna a fost înființată de slavi. Adică numirea veche este de origine slavă, adăugând apoi unghurii mai târziu sufixul „telkue“ (*telke*, *telek*-loc viran, colonie) *Reka* — *rika* înseamnă în limba slavă: râu. Sub dominația lui *Matia* a fost numirea maghiarizată în „*Reewkas*“. După sec. XVI. (prăbușirea Ungariei) populația revine la vechea numire: *Ricaș*. Abia în sec. XVIII aflăm din nou numele *Rekasch*.

În hotarul comunei aflăm și azi numirile: *Vlașnița*, *Jerebiște*, *Dumbrava*, *Stupara*, *Plisc*. Iară în hotarul comunelor învecinate sunt următoarele onomastice caracteristice: *Subzen*, *Ceriș*, *Zumei*, *Cobilaș* etc. Numărul populației din *Recaș* a fost la 1884:3663 suflete, dintre cari 188 erau unghuri

(Kyzigte), fraților *Stanislau Karach Negoe-Wlajnici* de origine valahă, pentru ajutorul dat regelui în războiul contra lui Basarab.

În vremea aceea s'au aflat în apropierea comunei Ricas și comunele Baciaza, Ujtigulmad (din care administrația militară maghiară a făcut: Nyugalmad, iară din Baciază au format: Bachaháza); apoi Petur-falva, Tyok-falva (Cioc) etc. constatând autorul cu dezinvoltură că, pe acele timpuri în Banat erau deja valahi. (Noi știm că, nu numai că existau români pe aceste plaiuri, ci aveau și o puternică organizație în cele șapte districte valahe ale nobililor români, cu două orașe românești: Caransebeș și Lugoj).

Regele Carol Robert vroia să ademenească cu multe donații pe frații Karapéh (mai susnumiți de autor Karaph), ca să treacă la catolicism, însă, familia rămăsese neclintit credincioasă ortodoxiei. În semn — concludem noi — că biserica ortodoxă fusese foarte puternică în aceste regiuni. (Familia a mai obținut în 1361 comuna Icuș și Margina din jud. Caraș). Autorul apoi reproduce arborele genealogic al familiei:

Zorna, Romanen Ladislaus

1365 Karapath, oder Karapch, Stanislo, Negul oder Layk, Nicolaus, Ladislaus. Vor. 1371 Negwe oder Wayuk, etc. din care familie se trage familia Csornai, (Stoian de Chorna Balaș a fost ban de Severin în 1449).

Pe lângă Românii „imigrați“ (după autor) au mai venit și nobili maghiari din restul Ungariei, *cari au trăit în vecinică dușmănie cu Românii, deoarece aceștia nu cunoșteau nici legile țării, nici nu se puteau acomoda moravurilor de aci*, zice Stitzl.

Autorul — cum e firesc la ignoranța sa istorică — atribuie această recalitrantă faptului că, Românii erau străini, imigrați, și nu opoziției firești a elementului autohton românesc față de octoirea unor obiceiuri și legi, nepotrivite și necunoscute în aceste regiuni.

În 1371 a fost zidită cetatea dela Orșova. Karapéh a trimis și el 19 muncitori (desigur Români) pe cheltuiala sa proprie.

În 1387 când regele *Sigismund* s'a urcat pe tron, Banatul revoltându-se, a refuzat recunoașterea domniei noi. *Însuși Românii s'au răzvrătit împotriva lui Sigismund*, zice autorul. Din această epocă cunoaștem numele următoarelor sate: Walcan,

din care onomastica maghiară a făcut mai târziu Wolkan-falva, Zarcas, transformat în Zarkas-theleke; Morsyna (Margina de azi); Posa-falva; Bratjz-falva; Radei-falva; Raçașd; Ictar (stăpânită de familia Damsuși și Bizerei, evident de obârșie română); Borz-liuk; Sarad; Menț-falva (Milez-falva); Porșiu-falva (Porsow-falva); Mezen-falva; Mihal-falva; moșia dela Borzliuc; Stanc-ova; Petr-ova-selo; Herniac-ova; Stancia-falva; Godin-falva; Herniac-falva; Pribelen-falva; Balița-falva; Dobrodo-falva; Dragota-falva; Hoșinpa-thal (scris de autor: Hozywpathal); Tasă-falva (scris: Zassafalva); Dudă-falva (scris: Dwdafalva); Ohabiza; Fragetin-selo; pădurea Tekiriș, din care numire ungurii au făcut: Thekeresfalva, însă, pădurea poartă tot numele arhaic de Techiriș; iară din comuna Zumei s'a format Zomyofalva. În 1380 aflăm comuna Chenew („ist auf der Landkarte 1761 als Csenec zu finden“, zice autorul), este vorba deci de Cenei; apoi comuna Vulcan; Topolvcz din Topoloveț; Mezofalva din Mereu. În 1462 moșterul comunei Recaș a fost Nikolaus Radocz (evident un nobil român: Nicolae Raduț). În 1480 familia Doczy protestează împotriva ocupării de către cumnata sa: *Veronighe* Orszagh a moșilor de lângă Recaș. Nu cumva această „Veronighe“ a fost „Veronică“ română, măritată după un anumit nobil maghiar? Tot complexului acestei regiuni aparține și comuna Ewzen (Izvin) din 1453.

În 1470 familia Czornai (de origine valahă) intentează proces împotriva lui *Dan de Dobos* (poate că este vorba de satul Duboz), *pretins de acesta în baza dreptului câștigat de către străbunul său Dan și fratele său Nago*. (Nu cumva Neagu?) *Sentința dă câștig de cauză lui Danfi și rudelor lui: Serjeni*. Adică din Dan, de obârșie veche valahă s'a format „Danfi“; iară familia Serjeni este evident tot valahă. *Să reținem, însă, un moment caracteristic: Dan de Dobos învoacă dreptul său ancestral, în anul 1470.*

În 1504 există o familie Fiath de Ermones, din care onomastica maghiară a făcut: *Örményes*. La 1511 aflăm un sat: Szalka-telek. (Salcă; precis ca lumina zilei). Iară în 1495 se află lângă Recaș comuna: *Kakat*.

Interesant este a compara harta regiunii Reeaș din timpul regelui *Matia Corvinul*, adică din epoca stăpânirii maghiare, cu harta din anul 1761, ambele publicate la capătul broșurii. Anume

până la 1526 (bătălia dela Mohács) Banatul era administrat de unguri. După ocuparea Ungariei de către turci, Banatul a rămas aproape 200 ani sub stăpânire turcească. Însă dela 1716, adică după retragerea armatei otomane, ajunsese sub oblăduirea administrației austriace. Astfel avem posibilitatea ca să urmărim — în unele cazuri frapante — atitudinea populației băștinașe față de onomastica maghiară a satelor.

Așa d. e. în epoca maghiară (anterior bătăliei dela Mohács) în regiunea Ricasului (Recaș) exista comuna *Ztanchofalva* (azi Stanciova în plasa Recaș jud. Timiș-Torontal). În 1761 comuna se numește *Stanciova*. La fel a existat în era lui Matia Corvinul satul *Hernyakfalva*, iară pe harta din 1761 poartă numele *Herniacova* (ca și azi); apoi lângă Stanciova există valea Bratino-selo, din care ungurii au făcut Bratinofalva, cum se vede pe harta din timpul lui Matia. Azi comună dispărută, păstrându-i amintirea numai valea sus amintită, revenind la vechea numire cu aceeași înțeles, deoarece „selo” în limba slavă (sârbă) înseamnă: comună, identică numire cu ungurescul „falva”. Aidoma s’a întâmplat cu *Godinofalva*, afirmând autorul: „Godinova führt uns zu dem verschwundenen Godinofalva (Godinovetz bei Stanciova)”. Ori cu Petrovaselo transformată în Peterfalva.

Ce denotă toate aceste fenomene. Nimic alta, decât *existența acestor sate înaintea cuceririi maghiare*. Îndeosebi se învederează acest fapt la comuna *Ztanchova-falva*, aplicând sufixul „falva” (comună) la un alt sufix arhaic „ova”, (de obârșie paleoslavă, ori cum afirmă prof. I. Bărbulescu: postpaleoslavă din limba veche bulgară), ce în fond tot atâta însemna, adică Ztan-c-ova: satul lui Stan. Oficialitatea maghiară necunoscând limba slavă a format dedublarea inutilă, când în loc să fie zis: Stan-falva, a făcut: Ztan-ch-ova-falva. La fel s’a dedublat sufixul slav „ova” cu cel maghiar „falva” la comuna Godinova-falva. Numai la onomastica comunei Herneacova fură consecvenți, numind satul Hernyakfalva. Tot aidoma au fost maghiarizate și numirile sârbești, cum s’a făcut din Bratino-selo un Brathina-falva; ori din Petrova-selo un Peterfalva.

Din aceste probe rezultă deci, că cuceritorii au aflat aci sate vechi, cu onomastica paleoslavă (ori postpaleoslavă), aplicându-le numai sufixul „falva”.

Numele comunei Petrovaselo, însă, ne destăinuiește că, și sârbii au aplicat aceeași metodă (nu este exclus că, ungerii dela ei au primit acest sistem ingenios), când la sufixul vechiu „ova” au mai adăugat a lor „selo”. Repetându-se aceeași tautologie: Petr-ova-selo; adică Petru-sat-sat, fiind doară vorba de satul lui Petru și ungerii foarte logic l’au numit: Peter-falva.

Ar fi deci, de cercetat obârșia onomasticeii a tuturor satelor din epoca arpadiană și angevină, apoi a compara aceste numiri cu cele rămase în decursul stăpânirii turcești și în fine cu cele după eliberarea regiunii de sub regimul otoman, *deoarece este semnificativ că, populația băștinașă a neglijat cu desăvârșire numirea maghiară artificială cu sufixul „falva”, revenind la numirea ancestrală; în semn că în aceste comune populația n’u fost niciodată maghiară.* Astfel Ztanchovafalva se numește și azi Stanciova; Hernyakfalva-Herneacova; Peterfalva-Petrovaselo; Godinofalva-Godinova (pe harta din 1761) etc.

Dar și sufixul „selo”, lipit de sufixul postpaleoslav al limbei bulgare „ova” dovedește că, s’au suprapus două numiri slave: una veche, arhaică, alta mai nouă. Și cum acea numire veche a aparținut unei populațiuni valaho-bulgare, *evident că chiar și onomastica cu sufixul „ova” probează continuitatea elementului român...*

Autorul — poate că unicul dintre cei străini — a spulberat și legenda *intoleranței turcești*, atât de des repetată de către istorici șvabi, unguri și sârbi, recunoscând că, călugării franciscani au activat nestingeriți în Lipova, Radna, Crasova, Slatina, Covașdia (Kövesd), Harabloch (Harabko) etc. până în anul 1600. În consecința conclusia dlui Dr. Gh. Cotoșman¹⁾ cu referire la dănuirea vieții religioase a bisericii ortodox-române sub dominația turcească este confirmată.²⁾

¹⁾ Dr. Gh. Cotoșman: Episcopia Caransebeșului până în pragul sec. al XIX. Ed. 1941, Caransebeș.

²⁾ Maja Depner: Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg. La pag. 6 zice că, turcii — deși un popor cuceritor al stepei — fusese mai mult ca celelalte popoare cuceritoare asiatice, deoarece aveau un instinct de ordine și pe lângă forțe distrugătoare păstrau și forțe creatoare. Datorită acestor însușiri au fost în stare, ca să înființeze un mare imperiu și pe lungă durată. Astfel expansiunea lor se bazea pe un plan bine chibzuit, dând dovadă de însușiri politice și organizatorice.

Din aceste constatări obiective rezultă că, provinciile ocupate de turci n’au fost transformate în niște regiuni sălbăticită; cum se complac unii istorici ca să prezinte Banatul în sec. al XVII—XVIII-lea.

Totodată constată Stitzl că, după retragerea turcilor a existat un Ricas iliric și un *Ricas valah* (în partea numită și azi „vlaşnița“).

Autorul apoi trece la epoca colonizării a șvabilor. Din aceste capitole reținem descrierea caracteristică a motivelor, ce au determinat pe acești coloni, ca să-și părăsească patria. Iată ce zice:

„Die Lage der Völkler im alten deutschen Reiche, besonders aber die Lage der Bauern war die erdenklich schlechteste. Die grossen Steuern drückten übermässig, in Elsass-Lothringen zerstampft der dauernde Krieg die Felder. Vor allem aber auch der Drang zur Rechtsfreiheit, die religiösen Zwistigkeiten usw. gaben dem armen Volke ernste Veranlassung sich eine neue Heimat zu suchen, Man darf nicht vergessen, dass besonders Süddeutschland in unzähligen Kurfürstentümer zersplittert war, in denen das Leben der Leibeigenen geradezu unerträglich wurde. Da flog auf einmal durch die deutschen Wälder und Wiesen, dureh Gehöfte un Dörfer eine unerwartete Nachricht aus dem fernen Osten: *Es gäbe dort ein Märchenland*“.

Adică s'a răspândit fama în Reich că, în răsărit există o țară ca în basme.

Ca dovadă că, Banatul nu era acea regiune sălbatică, neglijată, sărăcită, cum le complace multor istorici interesați ca să prezinte provincia, pentru a motiva necesitatea colonizărilor în masă.

Dealtminteri un alt autor șvab: *Hans Herrschaft* în lucrarea sa „Das Banat“ Ed. 1940, Berlin, constată în temeiul unor date precise că, în 1760 importul în Banat a fost 558.727 fioreni, iară exportul atinsese 1.083.114 fioreni. Și anume: 26.750 boi, 20.134 porci, 46.809 oi, 7.629 vaci, apoi miere, piei de epuri, ceară, lână, tutun etc. tot atâtea produse ale populației românești, deoarece șvabii în acele două decenii de existență — lupătându-se cu neajunsurile firești la începutul unei colonizări, decimați de climatul lor neprielnic, neobicinuiți cu intemperiiile naturei, inundații etc. ce influențau neprielnic producția agricolă — nu ar fi fost în stare, ca să producă atâtea bogății pentru export, când din toate monografiile satelor șvăbești, precum și din diferitele lucrări istorice se pot constata lipsurile mari, ce apăsau asupra coloniștilor, încât oficialitatea era nevoită să le acorde, mereu, hrană, vite, sămânță etc. pentru întreținerea lor proprie. Cu atât mai vârtos că, tot H. Herrschaft constată că, în

1740 în Banat, fără granița multtară, unde trăiau 450.000 suflete, deci în majoritate tot români, au fost 181.639 români, 43.200 șvabi, 78.780 sârbi, 8.638 bulgari, 5.272 țigani, 353 evrei și nici un ungar¹⁾. Evident, deci, că masa mare a Românilor fusese acei producători faimoși, cari au înlesnit exportul fabulos. În adevăr, ca în țara basmelor. Și aceasta 20-30 ani după retragerea turcilor și în plin războiul turco-habsburgic (1738—1739), cu repercusiunea firească asupra populației române, neîndestulită cu deposedarea sa, forțată în interesul coloniștilor, — revoltând autohtonii împotriva imperialilor alături de turci. Natural această revoltă țărănească (1737) este prezentată de toți străinii ca banditisme săvârșite de niște tâlhari de drumul mare; cum era la Izvin: Coteți, la Toploveț: Vuia și Martin Opa, afirmă autorul.

Astfel *ingratitudea proverbială a Habsburgilor a împins pe românii bănățeni în tabăra turcilor, împotriva cărora s'au luptat secole dearândul sub cnezii și voevozii lor*, cum erau: Ioan, fiul lui Dragomir Olahus; Valentin Olahus din Iend; Voicu din Inidoara, tata lui Ioan Inidoara (Huniade), apoi Iugă, vice comite de Caraș (1411); Cerna, ban al Severinului, Căndea, Macicaș, Simion din Mehădia, Mihail al Tatului, Bogdan din Zalova, Dan din Sușca, Gostolan din Săcel, nobili valahi din Maramureș, *cari vin cu trupe de țărani în ajutorul lui Huniade*. La fel este Banatul apărat înaintea de Mohacs (1525) de nobilii și țărani români: Fiatu; Racovița (1519), jude de Caransebeș; Darcu, Voian, Vlad, Vlăsie voevozii de Timișoara; Ioan Drag, comite al Timișoarei. *Și când Ungaria după Mohacs fu cucerită de otomani*, tot blocul Românilor din Ardeal, Banatul răsăritean, Oltenia, Muntenia și Moldova rezistă turcilor²⁾

Dealtminteri și *I. H. Schwicker* în lucrarea sa: „Geschichte des Temeser Banates“. Ed. 1872. Budapest; *constată că la 1778*

¹⁾ Autorul face trimitere la Griselini.

²⁾ Dr. H. I. Ursu: Bastionul de răsărit al Ungariei. Ed. 1941. Iară Schwicker în op. c. zice că în 1453 românii din regiunea Timișului au fost împărțiți în 5 districte: Sagya (?), Bojur, Munuștur, Jupa și Margina. (La miazăzi — cum știm — erau cele 8 districte valahe din Cumiath, încă în veac. al XIII-lea).

Schwicker mai amintește și lucrarea italianului *Aloysius Ferd, Comite Marsigli*, care a scris în 1726 despre Banat. 6 Vol. Hagae Amstelodami, ducând cu sine multe documente, împreună cu biblioteca lui Matia Corvinul la Bologna, în institutul științific, înființat de dânsul.

din cele 511 comune din Banat numai 50 fuseseră colonii noi. Totodată recunoaște că românii s'au ocupat cu agricultură „nach alter Väterweise“¹⁾.

Astfel din cele mai vechi documente se poate constata existența elementului valah în Banat, precum și prezența unei puternice nobilimi atât în Timiș-Torontal cât și în Caraș-Severin. Nenorocirea poporului român a fost că, o parte a nobilimei s'a lăsat ademenită, pentru interese materiale, ca să-și părăsească religia, trecând la catolicism, ori protestantism, asimilându-se apoi repede prin căsătorii mixte foarte frecvente pe acele timpuri²⁾

¹⁾ Dr. Stitzl mai face trimitere (p. 31) la lucrarea lui Korabinsky; „Geographisch-historische Producten-Lexikon. Pressburg 1786“, — și zice: „von Šustra weiß er zu berichten, dass seine rumänischen Einwohner sich mit Weinbau befassten und gutes Kraut hatten. Și citează: „Bazoș romänisches Dorf, die Leute handeln mit Viehäute, betreiben auch die Bienenzucht..... Ianova, liegt im Thale, romänisches Dorf. Die Einwohner leben von Bienenzucht, Holzhandel und Weinbau“.

²⁾ P. Gheorghina: Expensiunea maghiară în Banat până la lupta dela Mohacs (1526). Ed. Reșița 1934. zice: în Banat și Ardeal a existat o nobilime românească înaintea ungarilor. Dar și după ocuparea acestor ținuturi, valahii au fost ridicăți la rangul de nobili, cum rezultă din bula de aur al reg. Andrej II. (1222) și din documentul din 1274. — Într'un document din 1352 îi s'a conferit familiei de nobili Juga și Bogdan chinezatul Valei Mutnic (Mutnic) din Banat. Tot în acest an se face amintire în documente de familia nobilă românească Pogan din Banat. O veche familie românească. O aflăm pe la sfârșitul sec. al XIII-lea în Valea Hațegului. În anul 1357 chinejii români Fărcaș, Grigorie și Nicolae, fiii lui Socol, cedează lui Ioan Bisenul moșia din Valea Secașului (comitat Caraș). Tot în acest document se face amintire de chinejii Basarab din Carașul-Mare. — (Dieta din 1433 puse apărarea Banatului în grija românilor).

În documentul din 1391 nobilii și chinejii români din districtele Sebeș, Lugoj, Caraș și Comiat sunt convocați de către Nicolae, banul Severinului ca să judece procesul între chinezul Bogdan din Mutnic și orașul Caran (sebeș). La fel în 1419 castelanul din Orșova, Caransebeș etc. împreună cu chinejii și nobilii români judecă procesul orașului Caransebeș cu chinejii din Mutnic. În acest document figurează familia Blaj (Blasio), Bogdan, Negu (Nege), Opris, Wixja, nobili din Mutnic.

Cum repulsiunea nobililor români nu era mai mică față de țărănime, ca cea a nobililor maghiari, avu loc răscoala țărănilor în 1437. Urmarea a fost unirea celor trei națiuni în Ardeal: a nobililor, secuilor și sașilor împotriva țărănimii. Situația a durat până la 1848. Corvineștii sunt descendenți — zice Gheorghina — din boerul Costeș din Țara românească, refugiați în Ardeal la finea sec. XIV. Au fost de origine valahă, cum constată *Bonfinus* (1490), istoricul italian al lui Matia: „Hic enim Valacho patre, matre, vero greaca

Și cum nobilimea română — fără considerare la confesiune — se luptă constant împotriva turcilor, când oștile otomane au

natus, industria et virtute supra omnium opinionem, suum Benus illustravis: Parentibus nequaquam obscuris editum tradidere Pater namque inter Valachos qui getarum Dacorumque loca nunc incolunt, et e Romanis superfuisse colonis, veluti linguae similitudo testatur, sane creduntur, plurimum apud eam gentem potuisse dicitur.....“ (Bonfinius este mai judicios ca acel faimos Griselinî, care — pe semne la indrumarea Vienei — ne-a ponegrit, făcându-ne imens rău N. n.) In 1435 regele Sigismund zălogește lui Ion Românul — numit în documente: Johannes dictus Olah — și fratelui său districtul românesc Comiat în Banat. („Nos Sigismundus, Dei gracia commendamus quod quia fidelis noster Egregius Johannes dictus Olah, flius condam Woyk de Hunyad opidum nostrum Komyathy“).

Acest Ioan Corvin de Huniad a fost apoi ban al Severinului (1438—1466), în 1441 comite de Timiș. („Albertus Romanorum, Hungariae ac Bohemiae Rex Johannem et alterum Johannem (fratele mai mic), ambos filios Olah de Hunyad, Banus de Severino possessionibus donat“). În 1446—1447 Voievod de Transilvania unde și-a adus și familia din Cluj. După moartea lui Vladislav este guvernator al Ungariei (1446—1452), pe timpul minoratului Reg. Ladislav al V. Moare în 11 August 1456.

Tot din epoca această (1439) avem un document în care se menționează ținerea unei congregații a nobililor, și chinejilor români din districtul Caransebeșului, pentru a demonstra că, nobilul român Lado de Bizere a fost cu credință fața de rege.

Dela regele Ladislav V., Postumul a rămas un document din 1457, prin care confirmă *vechile privilegii* ale nobililor, chinejilor români din districtele Lugoj, Caransebeș, Mehadia, Almăj, Carașova, Berzava, Comiat și Iladia, pentru apărarea bravuroasă a graniței, fiind aceste districte autonome și reprezentate prin „Universita nobilium“. Au fost disolvate după ocuparea Timișoarei de către turci (1552).

(„Nos Ladislaus Dei gracia acceterorum Universorum Nobilium et Keniziorum nec non aliorum Walachorum de Districtibus Lugas etc. tum vero consideratis fidelitatibus et fidelium serviciorum meritis eorundam Universorum Nobilium et Keniziorum ac ceterorum Walachorum Volentes eisdem gratitudinis vicem rependere omnia et singula eorundem Walachorum et Keniziorum privilegia. „Ca apoi după treisute ani *Casa de Habsburg* („Drăguțul de Imperat“) să alunge pe aceiași valahi din șesul Banatului, ca niște netrebnci, pe cari un „fratello“ le-a prezentat ca tâlhari de codru. (Griselinî), când s'au răsculat în 1737).

În 1471 Matei Corvinul confirmă posesiunea pădurii Lazua a lui Ștefan, fiul lui Dionisie din Banat, a cărui frate Ladu a căzut în lupta contra turcilor.

În 1521 Belgradul cade în mâna turcilor. La apărarea cetății au luat parte și românii sub conducerea lui Blasiu Olah și Ion Bot. În 1524 e ocupat Severinul, urmând în 1526 catastrofa dela Mohacs. Iar în 1541 fu ocupată Buda de turci.

invadat Banatul, fusesse constrânsă, ca să se refugieze — împreună cu nobilimea maghiară — în Ardeal, lăsându-și mosiile părăsite. Turcii apoi au expropiat ce era mai bun pe seama funcționarilor și militarilor lor, iară pe restul pământului au improprietat pe țărani români, chemați să le livreze cereale, vite și furaj. După recucerirea Banatului nobilimea română nu s'a mai reîntors, deoarece Casa de Habsburg, pentru a preîntâmpina reîntoarcerea lor, a expropiat pământul întreg pe seama sa, fiind decretat proprietatea particulară a Impăratului. În consecință poporul de rând a rămas din nou fără un strat conducător.

Urmează apoi un capitol foarte interesant despre *coledanile*¹⁾ șocaților. („Über die schokazische Coledanen“), în care autorul se ocupă cu „colindele“ populației slave din Recaș. Constatând că ele conțin pe de o parte legende și balade eroice, cu trimiteri la reminiscențe de pe lângă țărmurile Adriatice (în semn că acești slavi din Bosnia-Herzegovina își trag obârșia), — *pe de alta parte majoritatea acestor „colendani“ au subiect religios, tratând îndeosebi nașterea Mântuitorului, suferințele lui, bucuriile și doliul Măriei etc. afirmând că, cântecile sunt de obârșie foarte veche și formează un patrimoniu specific al șocaților* (pag. 21) *deoarece conform explorărilor făcute de autor nici în Bacica, nici în Croația nu există genul acesta de cântece.*

Evident că autorul nu cunoaște colindele noastre și nu știe că, genul acesta este aci în Banat de pură esență românească. Astfel slavii (șocații) din Recaș nu din geniul lor poporan au creat aceste coledanii, ci le-au împrumutat dela români conviețuitori. Cu osebirea caracteristică slavilor, cari au turnat în forma această religioasă legendele lor istorice. Ceeace nu s'a practicat în colindele noastre, în cari, e drept, aflăm reminiscențe

¹⁾ Vezi Rosetti: „Colindele religioase la Români“ în analele Academiei Române 1920. („Dacoromânia. An. I. 1920—1921 pag. 464) crede că cuvântul „colidă“ „corindă“ derivă din latinescul „Kalendae“. Dealtminteri și în limba veche elină există cuvântul *Καλανδα*, felicitare la anul nou. Alții socot că cuvântul derivă din „Carindar“ = Ianuar, ca început de un. La spanioli îl aflăm sub numirea „el candilejo“. Grecii cunoștiau și *Ηολικνια*, ajunul de Crăciun. Dar și în vechea limbă slavă există cuvântul „Koleda“. Cum, însă, limba șocaților nu se trage din limba veche slavă, (paleoslavă ori postpaleoslavă), evident că au împrumutat această formă literară dela români bănățeni, după ce fusesse colonizați aci din Bosnia.

chiar și preistorice, cum a constatat d-l prof. Univ. Victor Stanciu¹⁾ ori protoistorice, cum a remarcat-o subsemnatul²⁾, însă, totdeauna cu subiect religios.

Nici acea constatare a autorului că, în Bosnia-Herțegovina nu se cunosc colindele, nu corespunde adevărului, deoarece caravlachii (coloniștii români din Oltenia și Banat) au păstrat acest gen de cântece până în zilele noastre³⁾.

În fine reproducem unele părți din decretul regelui Ludovic, prin care a donat, în 1359, Recașul familiei Karapath:

„Ludovicus, Dei grația Hungariae, Dalmatie etc. Rex ad vinnersorum noticiam harum serie volumus pernemire: quod nos attendentes fidelium serniciorum merita Karapath Stanislav, Negue Vlanyk, Nicolai et Ladislai, filiorum Ladislai, filii Zovna, Vlachorum, nostrorum fidelium, qui eo tempore, quo Alex. Bazaredi Vajnode Transalpinus nos pro Domino naturali recognoscere rennebat etc. quandam possessorum Rykas vocatum“

* * *

Nu mai puțin interesantă este monografia plasei Buziaș a a istoricului svab *Helmut Wettel*, din care reținem următoarele⁴⁾:

Plasa Buziașului este întretăiată de Timiș, a cărui nume e de obârșie germană și de râul Pogăniș; nomenclatură de origine romană. Două treimi ai populației este românească, apoi vin germanii, magharii și circa 700 slăvi. În hotarul comunei Buziaș se află numirile cadastrale: Topița, Lucasine, Seliște, Pleșa, Oblosce. Autorul combate ipoteza că băile dela Buziaș ar fi fost explorate și frecventate de romani, deoarece a cea vestită „centum putei“ se atribue la mai multe regiuni. Astfel arhitectul *Auret Diaconovici*, care a supravegheat în 1880 zidirea bisericii din comuna *Omor*, interesându-se că, unul dintre vizitii săi țărani unde s'a dus, îi s'a răspuns: „la sute fântăne“. *Diaconovici*, care a fost și arheolog, întocmind niște săpături și la *Jidovin* (*Berzovia*), a examinat locul indciat și a aflat urma unei șosele romane și niște rămășițe de cărămizi. Și cum regiunea acolo abundă în izvoare, se prea poate că „centum putei“

¹⁾ Victor Stanciu: *Minunate sunt lucrurile Tale*. Ed. Cluj. 1939.

²⁾ Dr. C. Groșorean: *Reminiscente arhaice în colindele noastre*. Revista I. S. B. C. No. Ian. Febr. 1942. pag. 159.

³⁾ F. Filipescu: *Coloniile Române în Bosnia*. Ed. București 1906.

⁴⁾ *Helmut Wettel*: *Der Buziascher Bezirk. Landschaften mit historischen Streiflichtern*. Ed. Timișoara 1919. *Ioamna*, deci în era maghiară.

să se refere la acel ioc; crede autorul. — „Chiar dacă abandonăm ipoteza unei inițiative romane — zice Wetzel — trebuie să constatăm că, Buziaș este cea mai veche așezare în plasă, deoarece a existat în epoca preslavă un așezământ în partea nord-vestică a localității, nu departe de gara actuală și vechile clădiri se răsirau pe niște fundamente arcuite“.

Țin această afirmație a autorului atât de interesantă, încât o redau și în limba germană:

„Wenn wir auch von einer römischen Gründung absehen, wir doch mit Bestimmtheit annehmen, dass Buziaș zu den ältesten Orten unseres Bezirkes zählen, weil eine Siedlung in vor-slavischer Zeit nordwestlich des gegenwärtigen Ortes, nahe dem Banhoje bestanden hat und die frühesten Ansiedlungen entweder auf gewölbter oder wenigstens einseitig geneigter Sohle angetroffen werden“. (Pag. 8.)

Cu referire la nomenclatura satului, care seamănă cu Bazoș, Baziaș etc. autorul crede că, derivă din cuvântul vechiu slav: *buzu* (Sambucus), pe bulgărește; *buzdovina*, de unde s'a format cuvântul românesc: *boz*.

Chiar admitând această ipoteză, pe noi ne interesează faptul că, în locul acesta a existat — înaintea slavilor — o așezare umană, *locuită de un popor nestlav*; deși numirea veche a dispărut în negura uitării.

Intâia amintire despre Buziaș se face în 1072 când regele maghiar Solomon a petrecut aci câțva timp. Autorul însă, remarcă faptul că, dupe documente și scrisori vechi, precum și dupe diferitele nomenclaturi nu se pot face concluziuni, deoarece cele mai multe fuseseră falsificate. Combate, însă, afirmația că în timpul turcilor sârbi ar fi locuit în comuna și numai în urmă ar fi venit românii, după izgonirea turcilor, când satul avea 36 de case.

Trece apoi la comuna *Sârbova* (Sirb-ova) și afirmă că locuitorii în trecut trebuie că, fuseseră sârbi, judecând după nomenclatura comunei. Ceeace crede a fi documentat și prin faptul că în 1693 Metropolitul Belgradului și episcopul Aradului Theophil a sfințit vechea biserică din lemn. Admite, însă, ipoteza: „Ob die Slaven bei Anlage des Ortes hier noch die Reste der einstigen römischen Pflanzvölker vorfanden und neben diese sich setzhaft machten, oder ob die Römänen erst später und um welche

Zeit angesiedelt wurden, diese fragen werden wohl niemehr gelöst werden". (?) Constată concomitent că, la finea sec. XVIII-lea numai a existat în comună nici un sârb. Iară din cercetările echipei monografice a I. S. B. C. (anul 1935) rezultă că, în antroponomastică aproape nu se află nume sârbesc, nici în conștiința populației nu trăește vre'o amintire a originii slave. Că în 1693 metropolitul sârb a sfințit biserica de lemn, nu dovedește existența unei populațiuni sârbești, deoarece credincioșii români erau încadrați în organizația bisericii sârbești. Fapt necunoscut de autor. Dealtminteri în conscripția austriacă, după izgonirea turcilor, locuitorii comunei figurează ca români. Astfel o completă desnaționalizare a elementului sârbesc, în câteva decenii, ar fi fost cu neputință.

Autorul în adnotația la p. 52 ironizează nouii „istorici“, cari din prefixul Sirb-ova formează un Cz, adică numele ar fi sunat: Czirbova după o familie de nobili din Jud. Timiș, numită: Cyr (Czyra-Czira) din sec. XIV. Poate că este justificată ironia, poatecă nu. Pe noi ne pune pe gânduri sufixul „ova“, ce este de origine paleoslavă (ori postpaleoslavă) și derivă din străvechea nomenclatura bulgaro-slavă. În consecințele comuna are o vechime mult anterioară invaziei sârbești.

Cum autorul nu cunoaște influența bisericii sârbești asupra poporului nostru, crede că sârbii fusese romanizați; și deduce aceasta din *romanizarea* unor onomastice, cum este d. e. Radu, Radul, Radulescu din Radulovits, menținându-se mult timp și numele de botez: Iova, Marko, Mirko, Sava etc. Fără ca să-și dea seamă că, aceste schimonosiri nu s'au practicat de români, ci invers: de preoții sârbi, căci ei purtau registrele bisericești. Și susține teoria romanizării, deși singur constată că, *în conscripția austriacă din 1717 (deci un an după retragerea armatei turcești) în comună au existat 52 de case cu o populație curat românească*. Când să se fi întâmplat deci această desnaționalizare a elementului sârbesc? Sub turci, ori în epoca stăpânirii maghiare, anterior anului 1552, când Banatul fu invadat de turci? Deși singur constată că, în imediata apropiere a satului se află străvechea așezarea pre-slavă.

La fel constată că, comuna *Chevereșul-mare* se află pe ruinele unui sat vechiu slav, pe când așezarea pre-slavă fusese la o distanță de cc. un Km. în spre nord, în hotarul comunei Dragsina.

Comuna era locuită și în timpul turcilor de români. La alungarea turcilor avea 75 de case; deci, era deja atunci o localitate mare. În consecință autorul combate ipoteza monografiștilor maghiari, cari afirmă că comuna era colonizată de Maria Terezia¹).

Cât privește numele satului, autorul afirmă că, derivă din numirea slavă: „Kovary“, ceea ce ar însemna sat de covaci. Numirile toponomice sunt de origine româno-slavă: Boba, Budurono, Dealu, *Hergetto* (Hergetto!), Moșie, izvorul Surcan.

La nomenclatura comunei *Dragsina* combate ironic ipoteza lui Dr. Borovszky, care afirmă în monografia jud. Timiș că, românii — cari locuiesc în această comună — au venit în sec. XV-lea din comuna Dragsinfalva (jud. Caraș), exprimându-și convingerea că, comuna fiind înființată de vechii slavi, deoarece numele înseamnă în limba slavă: sat într-o vale largă, are un trecut de peste una mie ani. Cu atât mai vădit că, pe teritoriul comunei s'au găsit mai multe *obiecte din epoca de piatră și de bronz*. În timpul turcilor satul era locuit de români, iară după izgonirea turcilor, în 1716 avea 40 de case. Persiflează apoi autorul și afirmația aceea a lui Borovszky că, satul ar fi fost sistematizat de către colonii maghiari, aduși în 1835, deoarece din planul vechiu se poate constata că, deja în sec. al XVIII-lea comuna avea aceeași înfățișare.

În apropierea satului sunt niște rămășițe unei cetăți pe care autorul o consideră cetate turcească. (Este introdusă și în planul comunel din 1791).

Toponomia hotarului este de obârșie româno-slavă.

Cât privește numirea satului *Uliuc*, autorul afirmă că derivă din „Ulijanik“, ceea ce în limba veche slavă ar însemna apicultori. Îndeletnicire, ce — tot după Wettel — fu exercitată și de locuitorii comunei Urseni (ungurește Medves), deoarece această numire nu face trimitere la „urs“ (medve pe ungurește), ci la Med-miere și numele arhaic verosimil a fost Medveza, din care ungerii apoi au format Medves și românii, prin traducerea simplă, Urseni. Documente, însă nu are în privința această.

¹) Korabinsky în lucrarea sa „Geographisch-histor. Producten. Lexikon (Bratislava 1786) zice: „Keweresch im Banat — Wallachen bewohnen es — haben ihre Waldungen u. reichliche Viemast u. Viezucht“.

Combate ipoteza că, comuna ar fi fost dela început locuită de maghiari, deoarece din faptul că, comuna figurează și în conșcripția papală, nu rezultă existența unei populațiuni maghiare. *Având în vedere că până la 1481 toți locuitorii Banatului au fost obligați, ca să plătească dijmă Papalității, deci și ortodocșii* (Pag. 75).

Este demn de remarcat că, după retragerea turcilor satul avuse 100 case, fiind a doua comună cea mai populată în acea regiune, locuită de români, cari și azi se ocupă cu agricultură.

Altă comună destul de populată era *Unip*, unde în 1717 s'au aflat 60 de case, cu locuitori români dintre cari în 1786: 5 familii aveau $\frac{1}{2}$ sesiune (o sesiune 32 jugh. pământ arabil), 79 câte $\frac{1}{4}$ de sesiune, 31 câte $\frac{1}{8}$ sesiune și numai 18 familii erau mici agricultori, adică muncitori agricoli, în semn de bună stare.

Nu departe de această comună se află satul (cu 700 locuitori români) *Icloda*. Aștorul și la această nomenclatură presupune origine slavă din cuvântul „Klade“, ceea ce ar însemna trunchiu de lemn. Nu precizează că, după vechea slavă, ori noua-slavo-sârbă. Fapt e că, în toponomia locului sunt și numiri românești (Petriștie) etc. În conșcripția din 1717 figurează satul cu 50 case. Când s'a înființat colonia germană la Liebling, s'a expropriat pe seama acestei așezări un complex considerabil de teritoriu din hotarul comunei.

Sacoșul-turcesc este locuit numai de români. Numirea derivă — zice autorul — din cuvântul „secaș“, ceea ce ar însemna un loc defrișat. *Așezământul preslav a fost la o distanță de circa 1 km. în direcția sud-est. lângă așa numita „Farago-pusztá“.* Ar fi interesant de a cerceta: pe ce observațiuni locale și-a întemeiat autorul afirmația. Combate, — cu multă ironie — constatările foarte problematice ale lui Dr. S. Borovszky („Temes vármegye monográfiája“), care face trimitere la un „document“(?), inexistent, conform căruia în ev mediu s'ar fi aflat aci o așezare numită „Székelytelke“.

Din pământul acestei comune s'a defalcat o mare parte pentru colonia maghiară Ötvösd în a doua jumătate a sec. XIX-lea.

Un alt sat din apropiere cu reminiscențe preistorice și romane este *Blaj-ova*, unde s'au aflat urne, oale („Auf der Drehscheibe hergestellte Gefässe“), amfore din epoca romană

sec. I—IV. Așezământul pre-slav s'a aflat pe o dâlmă la partea de miazăzi a comunei, pe malul drept al râului Pogăniș.¹⁾ Dealtminteri în apropierea comunei trece un val roman.

Numele comunei îl explică — foarte logic — derivat din onomastica familiei „Blaj“. Combate ipoteza că, comuna ar fi aparținut unei cetăți, numită Cziko-Vásárhely în 1488, purtând numirea „Blázsfalva“, deoarece familia Kiso, a cărei proprietate fusese, abia în 1801 au primit, cu ocazia inobilirei, predicatul „de Balázsfalva“, în loc de Blajova. Cu atât mai vârtos că, această nomenclatură există numai în Ardeal, unde — pe semne, — trebuie căutată și cetatea Cziko-Vásárhely, dacă această numire — ca multe altele — nu este numai una camuflată. („Wenn der Name nicht erfunden ist“).

După retragerea armatei turcești, în 1716, comuna avea 40 de case, fiind locuită de români, cărora li s'au luat cc. 1000 jugh. pământ pentru înființarea coloniilor germane dela Nițchidorf și Vucova. *Românii se ocupau în sec. al XVI-lea cu agricultură, creșterea vitelor, îngrășatul porcilor*, conform constatările făcute de către Korabinsky.²⁾ În semn că, regiunea nu era așa de depopulată, devastată, sărăcită și lipsită de economie proprie, cum o prezintă cei mai mulți istorici străini. Toponomia din hotarul comunei este de origine slavo-română: Cornet, Băriște, Țincus, Laç, Dealu, Ritu Morii etc.

O altă comună interesantă din plasă este *Vuc-ova*. Autorul și aci din nomenclatură, *compusă din numele unei familii*, deduce originea slavă a satului. Recunoaște, însă, că a existat — la vre'o 100 metr. în direcția sud-estică — o așezare *pre-slavă*. (Numele „Vuc“, „Voic“, cum știm, are resunăt larg în istoria noastră. N. n.)

După registrul din 1717 satul este locuit exclusiv de români, având 65 de case. Iară în planul original din 1775 („vom Unter-Lieutenant Prenschtz von Savoy-Dragoner Kopierten Original-plan“), comuna este deja aliniată, fiind locuită de 118 familii, cari dețineau 25 sesiuni întregi (cu 2 sesiuni parohiale), 54 șes. de 1/2, 21 ses. de 1/4 și 18 ses. cu 1/8 parte. „Über-

¹⁾ Autorul crede că riul Pogăniș corespunde numirei romane „Bugalus“ — „Bubalus“.

²⁾ Korabinsky: „Geographisch-historischer Produkten-Lexikon“. Presburg. 1786.

land“-ul de 1958 jugh, a fost în 1785 „expropriat“ (võrba vine) pe seama coloniștilor din Nițhidorf; la fël s'a luat și una dintre sesiunile parohiale. Iară în 1825 au fost colonizați în această comună curat românească slovaci de către familiile Ambrozy și Gyürky („beide slovakischer Abstammung“ pag. 115).

A existat o veche biserică românească de lemn, care fu înlocuită cu una modernă în 1893.

Despre numele comunei *Silas* (în apropierea Buziașului) zice că, nu este sigur de unde derivă: din syla (Säule), Zil (Cymbel), ori sliva (prune pe sârbește); sunt ipoteze vagi, afirmă însă :

„Die kühne Behauptung, dass unser Dorf unter den Namen Sylas bereits im Jahre 1462 vorkommt und damals von Magyaren bewohnt gewesen wäre, können wir füglich mit Schweigen übergehen, weil die Geschichte desselben erst mit dem 18-ten Jahrhunpert beginnt“.

În registrul din 1717 figurează numele Sillage, locuită de români în 60 case. Din hotarul ei s'a tăiat 485 jugh. pentru colonia Bacova, 305 jugh. pentru Buziaș și 49 jugh. pentru Izgar.

Toponomia este de origine româno-slavă: Purpora, Codru, Peatra Babii, etc.

Despre colonia germană *Nițzkidorf* zice autorul că, fu așezată aproximative pe locul străvechiului așezământ „*Kutysce*“. Iară cõnform monografiei jud. Timiș, editată de către „Országos monográfiai Társaság“, pe locul acesta s'a aflat așezarea „*Kutus*“. Date mai detaliate nu ne indică, autorul amintește doară că, *pe aci trebuie că s'a aflat castelul vestitei familii românești a domnilor de Duboz, așezat pe malul pitoresc al râului Pogănicu.*

Cea mai interesantă comună este *Duboz*, din Valea Pogănișului, sediul vestitei familii de nobili români: *Duboz*. Iată ce ne comunică autorul la pag. 139—145:

„În sec. al XIV—XV-lea, cam până la începutul sec. al XVI-lea, a stat aici o familie românească, care s'a numit după sediul său: *de Duboz*. Un neam puternic și bogat, cum nu era o altă familie în regiunea aceasta, așa întră în istorie Domnii de Duboz, deși numai puține reminiscențe au rămas după ei. Peste cincizeci de sate aparțineau domeniului lor, având un cuvânt grav de zis în treburile țării... Mai recent s'a scris mult despre existența acestei familii, fiind — după moda nouă —

numită *Danfi de Duboz*, încercând să se înlăture întunerecul cu un alt întunerec. Ca cel dintâiu din neamul său este amintit *Dănilă de Duboz* în sec. al XIV-lea, care avuse trei feciori: Dimitrie, Ladislau și Mihai. Ladislau și Mihai s'au atașat, după moartea regelui Ludovic, în toiu luptelor politice (1382), partidului Horvathi... Ladislau a avut un fecior: Dimitrie, Mihai trei: Mihai, Ioan, Ladislau. ¹⁾

La finea sec. al XV-lea comuna era încă în posesia familiei. După 1514, însă, nu se mai face nici-o amintire. De unde autorul deduce că, cetatea fu verosimil distrusă și familia exterminată în revoluția lui Dozsa (1514).

Și aci, la pagina aceasta a monografiei urmează un pasaj extraordinar de dureros pentru noi, românii; pentru istoricii și arheologii noștri. Iată cum continuă dl Wetzel expunerea sa:

„Istoria a stabilit existența acestei familii; cunoaștem și locul, unde a stat castelul. *Noi am cercetat în mai multe rânduri iocul acesta și pe semne suntem singurii vizitatori, cari am manifestat un osebit interes problemei*“ . (p. 141)

„Die Burg lag auf einer 10—12 mt. sich erhebender Anhöhe des rechtsseitigen Poganisch-Tales, welches von Süden gegen Osten schön abgerundet ist und an deren Füsse sich einst der Poganisch-fluss hinschlangelte. Die Lage ist unstreitig eine sehr mahlerische. Die Gebäude waren vor etwa fünfzig Jahren allerdings glatt wegrasiert und nur die Grundmauern liessen die Bauern stehen, so dass der flache Hügelrücken von den Nițkidorfer Insassen Schlossberg genannt, heute Nițkidorfer, einst Dubozer Feldmark, wie eine Tafel erschien, worauf der Grundriss der alten Bauwerke mit massiven Brenziegellinien verzeichnet stand. So war damals von den Trümmern so viel übrig geblieben, dass man auf die Harmonie der Gesamtanlagen schliessen konnte und sie liessen ahnen, welchen Umfanges die Bauwerke hier gewesen sein mögen“.

Referitor la ficțiunile lui Borovszky (în Temesvármegye monográfiája) nu se merită a se face reflexiuni, zice autorul („lohnt es sich nicht weiter einzugehen“), deoarece afirmația că în 1607 ar fi stăpânit aci un anumit St. Trombitás, cu încă

¹⁾ Face trimitere la arhiva istorică a județului Hunedoara. Edit. 1900 pag. 94—95.

patru coproprietari, este mai mult ca un curiosum, deoarece pe atuncia regiunea era deja de peste 50 ani sub domnia turcească.¹⁾ (pag. 142).

În conscripția din 1717 comuna figurează ca locuită de români cu 162 case, așezate pe ambele maluri ale Pogănișului. Avea biserică ortodoxă deja în 1735. Astfel satul a fost unul dintre cele mai mari așezări în ev mediu și la începutul sec. al XVIII-lea. Toponomia ne arată următoarele numiri: Jurcanilor, Siretu, Valea Duboz, Dealu, Rîtu țiganilor, Fiștien.

Venind din spre Nițkidorf, pe partea stângă a drumului se ridică o mică bisericuță de lemn, sub brațele puternice unui stejar multi-secular, ocrotit și cinstit de locuitori ca un păzitor și talisman al lor.

Cât privește numele comunei autorul este de părere că, derivă din cuvântul slav „Duboice“ (adică doagă).

Tot în valea Pogănișului, în nemijlocita apropiere de Duboz, se aciuiește satul — ca un frate de gemene — comuna Cadar, unde, după autor, a trăit un popor slav, care prelucra materialul exploatat în Duboz, întocmind doage, deoarece din numele comunei deduce Wettel că, cei-ce au înființat comuna erau dogari și de obârșie slavă. *Constată, însă, că circa la o distanță de 1 km. în direcția vestică dela comuna actuală a existat — pe o colină — un sat preslav.* Persivlează apoi afirmația unor „istorici“, cari pretind că, în apropierea acestor sate au fost bătuți cumanii de către regele Ludovic (1091), numindu-se riul deatunci: „Pogányos“ (Păgân), deoarece deja romanii cunoșteau apa aceasta, numind-o: Bugalus; ceea ce se poate deduce și din numele vechiu al râului: Boganiș.

În registrul din 1717 satul figurează cu 85 case.

În 1881, cu ocazia unor săpături, s'au aflat niște oale cu monete de argint, purtând efigia regelui Sigismund.

Din toponomia hotarului amintim: Lunca, Flămânda, Perjeb, Prejină, Marginea.

Lângă colonia maghiară Vegvár (care comună purta numele Rittberg pânăce era locuită de coloniști germani) a existat în

¹⁾ Despre comună se mai află două inscripții în indexul comunelor, conform Baroti: Adattár.

epoca slavă — zice autorul — o comună cu numele *Tormas*, după lacul din apropiere. Românii îi ziceau: Tormac.

Urmează în monografia, cu care ne ocupăm, comuna *Hitiaș*, pe care Wettel o consideră dela început o așezarea slavă (bine înțeles nu sârbească), Purtând numele *Hidiaș*, ceea ce după autor ar însemna avicultori; adică un sat care se ocupă cu creșterea păsărilor (asl Hid).

Combate ipoteza fantastică a unor „istorici“, cari afirmă că în 1462 comuna ar fi avut numele „Hattyas“.

După retragerea turcilor comuna, locuită exclusiv de români, avea 50 case. Din toponomia hotarului amintim: *Godnova*¹⁾, Craistie, Baba seu. Prune Murgului. In ev mediu era proprietatea familiei de Duboz.

La fel și comuna *Racovița*, unde în 1695 Mareșalul cont. Veterani a dat o luptă strașnică cu turcii, fiind armata sa compusă din români („Național Miliz“) și sârbi.

Numele comunei derivă — zice Wettel — din cuvântul slav „rac“, deoarece râul Temeșina era bogat în raci.

După izgonirea turcilor (1716) comuna locuită de români avea 40 case.

Toponomia hotarului este aproape curat românească: Cincustan, Ricu, Cultur, Reverenție, Luca-sinca, Gona, Gura Sanțului, Gura Istucului etc.

Dragoști este tot o așezare veche slavă, după autor, deoarece onomastica comunei înseamnă: vale. Apoi la p. 186 pe da o descripție plastică despre îndepărtatul trecut și zice:

„in der Slawenzeit lichtete sich in den grünen Talgründen der Temesch der Urwald und erwuchs ein Dorf um das andere, fast wie Glieder einer Kette aneinander gereiht von Segen redlicher Arbeit gehegt. So dürrtig auch die auf uns gekommenen Nachrichten sind, sie geben uns doch eine Ahnung von der Bedeutung jenes friedlichen Volkes, das in unserem Tal die Axt an den Wald gelegt. die Furche durch den Acker gezogen hatte“.

Autorul pe semne, pierde din vedere că, slavii nici decum n'au fost un popor așa de pacinic, fiind împinși de avari, în a căror tovărășie au venit, pentru a pregăti terenul în vederea cuceririi barbare. Aflând aci o populație pacinică, daco-romană, care practica de mult agricultura, moștenită dela daci,

¹⁾ vezi pag. 156.

perfecționată sub romani și continuată alături de gepizi. Încât nu aveau nevoie, ca dela vechii slavi să-și însușească aceste îndeletniciri. Dealtminteri însuși autorul își exprimă, mereu, convingerea că, aproape lângă toate așezările existente a fost în epoca *preslavă* o altă așezare, mai veche, care — evident — nu putea să fie decât una daco-română, căci dintre toate popoarele migratoare numai daco-românii practicau, din negura trecutului, agricultura, *intemeiată pe forma proprietății private*.

Autorul apoi combate teoria unor istorici și monografiști, cari afirmă că comuna a făcut parte din moșiile intime ale familiei Drag, și că a fost locuită de unguri, purtând numele Dragánfalva. (Ori Drag, Drăgan tot numai nume unguresc nu este). Și continuă:

„Dies sagt ein geborener Serbe — Wo er einen Ortsnamen findet, aus welchem er einen nur halbwegs magyarisch klingenden zu konstruieren vermag — versucht er damit den Beweis zu erbringen, dass dort ursprünglich Magyaren gesiedelt haben“ (Pag. 187).

Și aci s'a dat în 1695 o luptă cu turci., a cărei amintire — zice autorul — trăește și azi încă în popor. După eliberarea turcilor s'au aflat 80 case, locuite exclusiv de români. Iară Korabinsky zice: 1) „Wallachen, welche den Ort bewohnen und ausnehmend stark sind, haben viel Bauholz, *woraus sie Räder und Gerätschaften ververtigen*“. Dovadă că, românii, pe lângă agricultură, practicau și meseriile.

Toponomia e curat românească.

Drepre originea comunei *Ficătar* autorul e de părere că, dela început a fost o așezare slavă, explicând numirea din cuvântul Zighatar, Zichatar, cecece ar fi identic cu „Sigmunshof“. (Filologii au cuvântul). Combate cu înverșunare ipotezele din Temesvármegye monografiiája și Csanádegyházmegye pléb. tört. conform cărora capitlul catolic din Titel într'un document din 1320 ar fi numit comuna Feketheér și zice:

„Wir müssen offen gestehen, dass uns die mehr als üppige Phantasie dieses Herrn (este vorba de Borovszky), der in Bildungen wie: Feketeér, Dragonyfalva, Ujnép usw. einen Sinn

1) Op. cit.

findet, in Heiterkeit versetzen könnte, wäre die Sache nicht zu ernst“. ¹⁾

În conscripția din 1717 satul figurează ca locuit de români cu 18 case. Alinierea satului s'a făcut în 1790. În toponomia hotarului aflăm: La Jaz, Rândul Mare, La Baltă, Levezi, Postiumpu, etc.

Trecutul comunei *Ohaba-Forgacs* se ascunde, cum zice autorul — în onomastica ei, deoarece Ohaba înseamnă în vechea slavă: „defrișare“, adică loc defrișat, poiană. („Wurzel altslv. ohabi“); iară anexa Forgacs a primit-o abia în sec. al XIX după consilierul cont. Forgács. Astfel și la punctul acesta combate pe Borovszky, care afirmă că satul purta numele Forgácsfalva în ev mediu, confundând acesta cu Gheuhaba din districtul Lugoșului. *Dealtminteri contesiă existența documentelor* din 1369, 1482 la care Borovszky face trimitere.

Din partene facem numai o mică observație: Ipoteza lui Wettel ne pare mai verosimilă, deoarece numele „Ohaba“ indică preexistența unei așezări din epoca cuceririi slave, care nicidecum nu purta numele de Forgács, fiind evident că această numire s'a adăugat numelui vechiu, când satul fu donat la vre'o familie de Forgács.

În conscripția din 1717 satul e amintit ca locuit de români în 40 case. Toponomia hotarului ne arată numiri românești: Țarina nouă, Hâda, Caliga, Cotu Teodoreștilor, Ritu Obieza alu Boldurului etc.

Autorul mai afirmă că, în decursul ocupației turcești mulți iobagi români din Ardeal au fugit de acolo și s'au așezat în Banat; așa și în Ohaba. (D. e. într'un proces penal din 1752 se vorbește de un anumit Lepedat Ardelean). Fapt dealtminteri constatat și de istorici, în semn că românii preferau stăpânirea turcească față de tratamentul neomenos, la care fusese supuși în Ardealul liber (celor trei națiuni dominante). Adică până ce nobilii români înstrăinați au fugit — împreună cu aristocrația

¹⁾ Citează apoi în adnotația la p. 193 pe H. H. Ewers, care zice în cartea sa „Mit meinen Augen“: „Bisher habe ich stets der Überzeugung gelebt, dass unter allen Völkern die in verlogenen chauvinistischen, Kindisch selbstverherrlichender Art ihrer Jugend Märchenbücher statt Geschichtsbücher in die Hand geben, die Magyaren obenan sind: Ihre Art historischer Forschung hat etwas Verblüffendes“.

maghiară — în Ardeal, țaranul român, tratat ca un câine, se refugia în Banat. Iată istoria adevărată, căci din ea se desprinde adevărul nefalsificat: asuprirea groaznică a iobagului român atât de către oficialitatea ardeleană, cât și de nobilimea maghiară și română, plus persecuțiile religioase ale bisericii catolice și calvine, pe când turcii nu-și băteau capul nici cu limba, nici cu religia supușilor lor, dacă aceștia plăteau „hara-ciul” și se îngrijau de aprovizionarea armatei.

O altă comună de origine veche slavă e *Căpăt-ul* (Kepet) care-și primise numele — după autor — din cuvântul „Kapati”; ceeace ar însemna un loc umăd.

Așezarea pre-slavă o crede la 3 km. dela sat, în spre Sinersig.

Combate și aci ipoteza lui Borovszky și zice: „Dass der Name im Mittelelter Képed oder Kis-Képed gelaetet hätte, ist gelinde gesagt, eine dreiste Erfindung“. (Pag. 202).

În conscripția din 1716 este indicată ca locuită de români în 60 de case. Korabinsky în op. cit. zice că, în Kepet românii au multe păduri de stejari și se ocupă cu creșterea porcilor. Nimirile toponimice sunt: Budurong, Dumbrava, Câmpul boilor, Cornet, La gaju algii, Leliștie etc.

Numirea comunei *Sacoșul-unguresc* îl deduce Wettel din cuvântul slav Sekat-Sekas, ceeace ar însemna un loc viran (defrișat). Numele unguresc Sacoș l'a primit abia în sec. al XVI—XVII-lea, când comuna aparținuse Ardealului (adecă Ungariei), pe când Sacoșul turcesc se numea așa, fiindcă fusese anexat de către turci. Dealtminteri combate existența maghiarilor aci înaintea invaziei turcești și sub durata dominației otomane, deoarece satul era totdeauna locuit de români, cum rezultă și din conscripția anului 1717, când comuna avea 150 case. Era deci o puternică așezare.

Toponomia: Cincu, Valea Satu, Obianduța etc.

Ultima comună din această plasă este *Sinersig-ul*, a cărei numire îl derivă din cuvântul slav: Sinica, Sinici. Așezământul preslav a fost în partea nordică a comunei, lângă gara actuală. În 1716 s'au aflat aci 20 case, locuite de români.

Și Korabinsky face amintire de aceasta comună, locuită de români, cari au întinse păduri și pășuni și se alimentează cu „Mallay und Mamaliga“. A existat și o biserică ortodoxă.

Toponomia: Aretsa, Cotu Cerbului, Flămânda, La lac, La Șură, Tusa Girdi, Seliște.

* * *

Dintre nenumăratele monografii germane despre Banat ne mai interesează — din punct de vedere românesc — următoarele lucrări :

Leo Hoffmann: Kurze Geschichte der banater Deutschen von 1717 bis 1848. Ed. 1925 Timișoara.

Autorul, ca mai toți autorii străini, se căznește a dovedi că Banatul după recucerire fusese depopulat, afirmând că în Banatul întreg au fost 663 comune cu 21.289 case. Din aceste date deduce veritatea aserțiunii sale. Ori conform statisticei din 1939 au fost: în Caraș 122 comune rurale și 2 orașe, în Severin 227 comune rurale și 3 orașe, în Timiș-Torontal 239 comune rurale și 2 orașe, în total deci 580 comune rurale și 7 orașe, iară în Banatul jugoslav sunt 150 comune, astfel în Banatul întreg avem 738 comune; deci față de numărul din 1717 abia cu 75 s'a majorat numărul satelor. Desigur, populația nu era așa de numeroasă,¹⁾ *însă nici terenul cultivabil nu fu așa de întins, deoarece, peste 1/3 a teritoriului întreg a fost teren inundabil și mlăștinos, iară din restul pământului mai mult ca 50% era împădurit. Factor determinant pentru procentul demografic, trecut pe neobservate de către istorici.*

Cât privește războiul turco-austriac autorul recunoaște că, coloniștii germani aveau să îndure multe suferințe atât din partea tâlharilor, cât și din partea militarilor și zice:

„Damals waren die Soldaten noch roh und verübten an den Bewohnern Gewalttate und Räuberein... Auch meldet das Amt, dass die Soldaten die Fruchtfelder durchqueren und den Untertanen grossen Schaden vermachen“ (pag. 24).

Deci nu numai „rebelii români“, cum le complace istoricilor străini a timbra pe românii revoltați împotriva șicanării administrației, au cauzat stricăciuni populației germane, dar însăși armata imperială.

¹⁾ Conform statisticei din 1769—1774 a cont. Clary au fost în Banat 181.639 români, 78.780 sârbi, 8.683 bulgari, 5.272 țigani, 43.201 germani și 353 evrei (nici un ungar), în total: 317.928.

Dealtminteri constatarea justă a autorului aruncă o lumină vie și asupra moralei publice și a nivelului de civilizație, cotat de regulă de toți istoricii străini (plus *Griselini*) exclusiv în dauna elementului românesc, fără a trage concluziuni asupra nivelului general european și special bănățean.¹⁾ Având

¹⁾ Cum rezultă și din afirmația făcută, de autor la p. 63, referitor la sprijinul acordat de către oficialitatea preoților catolici, încercând a îmblânzi moravurile („damit das Stehlen, Morden u. Betrügen nicht überhand nehme“) și cu ajutorul bisericii, trimițând episcopilor 6000 catechisme. Iară în măsurile („Einrichtung“) din 1688, ordonate în teritoriile eliberate de sub turci, de către cardinalul Kollonitsch, s'a luat atitudine și împotriva *proceselor contra strigoilor*. (D. e. în orașul Trentschin pe acele timpuri au fost aruncate 300 femei în apă, ca probă justițiară, fiind acele cari s'au înecat considerate nevinovate, iară cele scăpate executate ca vinovate. Vezi Fritz Valjavec: *Der deutsche Kultureinfluss im nahen Südosten*. Ed. München 1940). Asta fu aspectul civilizației generale.

Și mai eclatant este cazul din comuna Herendieș. Anume în ziua revelionului în 1724 administratorul circumscripției Lugoș: Rácz János, află că, în comuna susamintită populația este foarte neliniștită pe motiv că, un mort oarecare, bănuît a fi strigoi, să comportă ca un vampir. Raportează cazul la „Banater Landesadministration“ din Timișoara, de unde primește ordinul, ca să examineze groapa bănuîtului. Ceeace s'a și întâmplat, raportând administratorul din nou: în ce stare suspectă s'a aflat mortul. La 25 Aprilie 1725 primește ordinul, ca să se deplaseze la fața locului și să *aplice legea referitoare la vampiri*. În consecință numitul descinde la fața locului și *conform prescripțiilor legale a străpuns cu un par sfințit inimă lui Matia Hanca, în prezența antistiei comunale*.

Aceasta a fost spiritul vremii, când însăși oficialitatea credea în vrăjitorie și vampirism, reglementând apărarea contra acestor pericole imaginare prin lege. (Vezi arhiv. Statului magh. fascicolul adm. timișorene Nr. 129).

Dealtminteri și *Szentkláray Jenő*, în lucrarea: „Száz év Délmagyarország újabb történetéből“. 1879, zice despre coloniștii sârbi (cele 37.000 familii imigrate sub patriarhul Csernovics în 1690): „Contemporanii nu descriu cu niște culori prea favorabili acești refugiați. Asemănă mai mult unor sălbateci din păduri ca unor oameni, considerându-i infideli, sperjuri, crânceni, lotrii, tâlhari, sanguinari, fiind molipsiți de patima beției“. Iară la pag. 262 afirmă: „Parohul catolic din Becicherecul-Mare în raportul către superiorul său zice: Habeo enim Hungaros sed blasphemos in Deum et mundum“ și continuă: „man erschrickt über derlei Katholiken. Sie sind Valahen u. Raitzen ganz gleich und *noch schlechter*“. Aceasta fu fiziognomia timpului; ceeace „fratele“ Grizelini n'a vrut să vadă. Însă, nici în Germania situația n'a fost cu mult mai edificatoare, altfel nu ar fi fugit colonii germani de acolo în Banatul amenințat.

Dealtcum penalitatea a scăzut cu timpul pretutindeni. În trecut era mai rău. Nu, însă, în așa măsură, încât osebirile făcute de judecătorii mi-

în vedere că celelalte popoare din această regiune (nici chiar colonii germane, cum rezultă din multele ordonanțe ale oficialităților de pe acele timpuri) n'au avut un standard etic mai ridicat; căci așa era spiritul epocii după izgonirea turcilor. (Știm doară că în sec. XVII-lea se practica încă în bazinul Tisei comerțul cu sclavi; nu numai din partea turcilor).

Autorul mai face și o altă constatare interesantă cu referire la *situația economică a românilor din șesul Banatului*, când afirmă:

„...muss man bedenken, dass es unter den Kolonisten im allgemeinen noch keine so reiche Leute gab, wie unter de Rumänen und Serben der Ebene“. (Pag. 35).

În semn că Banatul pe atunci nu era așa de păraginit, neglijat, sărac și depopulat, cum de obicei este prezentat după retragerea turcilor. Ceeace se confirmă și din statistica contemporană, din care rezultă că, în anul 1761/62 (deci 40 ani dela retragerea turcilor, deși regiunea fu devastată în războiul turc din 1737,) *importul în Banat a fost 558.727 fioreni și exportul 1.083.114 fioreni*. Și anume: 26.750 boi, 20.134 porci, 46.809 oi, 7.629 vaci, apoi miere, ceară, lână, piei de iepuri etc.¹⁾ Și cum numărul germanilor în 1740 a fost abia de 43.201 suflete, evident că acest bilanț activ uu se datorește productei lor exclusive (căci abia în 1720 a început seria colonizărilor cu circa 23.000 suflete și cu multe neajunsuri și greutăți), ci în majoritate populației autohtone,²⁾ dovedind cu prisosința existența

litari, în privința etnicului al infractorilor să fie fost motivate. Iată d. e. ce ne destăinuște *Gr. Popiți* în „*Date și Documente Bănățene (1728—1887)*. Ed. Tip. Națională, Timișoara 1939: Mihuța Tutui din Jebel a fost condamnat pentru viol la un an muncă la fortificații în 25 Octomvrie 1728. Grotschon (Crăciun) Puntschurs, Filip Iovan și Petru Adam toți trei ortod. pentru furt de cai la 2 ani muncă la fortificații (13 August 1929); Preda Zota ortodox, pentru furt repetat de vite, moartă prin ștreang; Mihai Petrică ortod. pentru adulter un an muncă la fort. (7 Septemvrie 1730). *Iară Iosim Wessely rom. cat. pentru furt de boi îi s'a socotit* prevenția de 8 luni ca pedeapsă (27 August 1729); și *Mihai Ungur catolic, pentru omor, la un an muncă la fortif.* (2 Septemvrie 1729). Edificător!

¹⁾ Hans Herrschaft: Das Banat. Ed. 1940. Berlin, pag. 57.

²⁾ Că ce înfloritoare era starea economică în 1728 (12 ani după recucerire, când abia s'a început încă colonizarea germanilor) rezultă și din raportul Nr. 12 din 12 Decemvrie 1728 către Consiliul de războiu din Viena:

„Precum și după formarea propunerii făcute, *totalitatea veniturilor bănățene ar fi un milion 122.923 fr. și 59 Kr.*

Vezi *Gr. Popiți: Date și documente bănățene*. Ed. Timișoara 1939 p. 5 reproduc în facsimile și în limba germană.

unei *agriculturi desvoltate*, care fu în stare să alimenteze chiar și o parte a armatelor imperiale și sub stăpânirea turcească a armatei otomane. Ne întărește în această afirmație și pasajul delă p. 50.

„In der Zeit des Schnittes hatten sie (coloniștii n. n.) bei den übrigen Landeseinwohnern zu arbeiten, um sich Brot für den Winter zu beschaffen“.

Anume însuși Valjavec constată (în op. cit. p. 316): „Gewiss waren die zurückeroberten Gebiete nicht völlig leer“. Face, însă, trimitere la un istoric sârb: prof. Dușan Popovici, care nu s'a sfiit, ca să falsifice istoria, afirmând că, populația era în majoritate sârbească. Că elementul sârbesc fu constant privilegiat de către Habsburgi — cum am relatat mai sus — este recunoscut și de Valjavec, când declara la pag. 289: Die Förderung der Serben, die der Kaiserlichen Armee gute Soldaten lieferten, *hatte zweifellos politische Gründe*. Sprijinind pe sârbi când împotriva ungurilor, pentru a contrabalansa preponderența acestora în Banat și Bacica; când împotriva expansiunii elementului românesc. Așa se explică faptul că, după retragerea turcilor, sârbii au primit în scurt timp, 12 episcopate și 40 de mănăstiri dealungul Dunării.

Cât privește rolul colonilor șvabi, Valjavec ¹⁾ constată că, românii au primit multe inovațiuni economice, cum rezultă și din unele numiri, cum este „crumpiri“, „paradais“, etc. Admite, însă, și pentru teza noastră e determinant, *că această influență în primile decenii n'a fost prea mare*. („Der Einfluss der deutschen bäuerlichen Siedler scheint wenigstens in den ersten Jahrzehnten — nicht alzu gross gewesen zu sein“). Deci, exportul se baza, în prim rând, pe produsele țăranilor români. Dar nici nivelul cultural al colonilor n'a fost prea ridicat, deoarece: „Die Siedler mussten erst verwurzeln und die wirtschaftliche Aufgaben lösen, ehe ein gewisser Zustand der Sättigung eintrat, der Kulturelle Bedürfnisse weckte.“ ²⁾ Natural, alta a fost situația în orașe, unde meseriașii, industriașii, ofițerii și funcționarii austriaci au introdus un standard economic, social și cultural mai ridicat. Fapt, ce avuse repercusiuni optime și asupra populației autohtone.

¹⁾ Op. cit. p. 321.

²⁾ Idem p. 323.

În 1778 Banatul fu încorporat Ungariei, deoarece Maria Terezia fiind ajutată de unguri în războiul contra Prusiei s'a simțit obligată, ca să satisfacă dorința veche a maghiarilor. Casa imperială, însă, rămăsese feudatarul, adică proprietarul moșilor întinse conform decisului imperial, care a exclus pe nobilii maghiari din moșiile lor posedate anterior ocupațiunei turcești. *Astfel nici nobilii români, cari au părăsit Banatul, împreună cu nobilii maghiari, nu și-au redobândit moșiile; în urma cărui fapt cei mai mulți nici nu s'au mai reîntors din Ardeal, asimilându-se cu timpul, încât neamul a rămas fără conducătorii săi firești.*

Cum, însă, Casa imperială avu nevoie de bani, a vândut multe din aceste moșii nouilor moșieri, veniți din toate unghiurile, înstaurându-se abia atunci un nou feudalism, fiind țărani considerați iobagi. *Spre norocul nostru, moșiile și satele din granița militară n'au fost vândute, formând proprietatea exclusivă a Habsburgilor. Și cum țărani din această regiune erau supuși la serviciu militar permanent, au rămas oameni și cetățeni liberi.*

Astfel Banatul prezintă un fenomen social-politic foarte interesant: până la venirea maghiarilor românii au trăit, ca oameni liberi, în străvechea lor organizație de voevodate și cnezate; sistem ce s'a menținut și sub dominația maghiară, până la întronarea feudalismului, conform sistemului apusean al lui *Carol Quintus*. Invazia turcilor a pus capăt acestui sistem, necunoscut în imperiul otoman, ajungând românii din nou să trăiască ca oameni liberi în cnezatele lor, deoarece turcii nu-și băteau mult capul cu viața satelor, dacă li se plăteau impozitele și se livrau alimentele și furajul necesar armatei.

Această situație a durat 164 de ani, când după retragerea lor, *sub stăpânire creștină* au fost din nou supuși, cei din șes, la iobăgie (chiar și sate șvăbești fusese vândute, cca. 40 la număr)! Au scăpat, însă, cei din granița militară. De aci fenomenul ciudat că, românii fug dela șesul bogat și fertil în munții și codrii graniței, invadând Valea Nerei și a Carașului de jos până la Dunăre. Mulți trecând chiar și fluviul, așezându-se în Timoc.

Granița militară apoi a fost desființată în 1872, adică după înpăcarea Casei imperiale cu ungurii. Fiind, însă, feuda-

lismul definitiv desființat deja și proprietatea individuală întornată, acești falnici grăniceri n'au mai ajuns sub cnutul feudallismului.

Autorul apoi publică statistica din 1785, conform căreia au existat în jud. Timiș: 215.545; în jud. Caraș: 188.200; în părțile montanistice și graniță: 236.399; în total deci 722.217 locuitori. Iară în 1805 erau în jud. Timiș: 232.898; în jud. Tor. 203.701 și în graniță 175.044 suflete. Pe când în 1840 au fost în jud. Torontal: 322.236; în Timiș: 304.187; în Caraș: 215.632; în graniță 250.485; în total 1,092.550, dintre cari 576.230 români; 207.720 germani; 202.210 sârbi; 59.342 maghiari; 12.000 bulgari; 6150 francezi și 2800 montenegri. (Verosimil este vorba de colonii croați).

Că Banatul ce regiune mănoasă a fost și că, nu era părgănit și pustiit, cum afirmă istoricii străini (chiar și Hoffmann), rezultă din afirmația sa proprie, când face trimitere la un raport oficial, trimis în 1759 împăratului Iosif al II, în care se zice:

„Die erstaunlich hohe Summe von 1,000.000 Gul-en jährlich abwirft, trotzdem dass ein grosser Teil davon vom Sumpf bedeckt wird“. Vasăzică după 30—40 ani dela recucerire, după devastările războiului din 1737, în toiul colonizării abia la început, Banatul totuși a dat un venit anual de 1 (un) milion fioreni. Sumă enormă. *In semn că populația a muncit și a produs.* Că românii n'au fost așa de întârziați se desprinde și din rolul de impunere al anului 1814, deci, după eliberarea Banatului de sub turci, conform căruia satele: Blajova plătea 419 fioreni dare, Beregsăul 2910, Giroda 684, Costei 3876, Cheve-reșul-Mare 1605, Cerneteaz 2066, Firitiaz 1770, Fibiș 2241, Fișcat 1372, Fenlac 3121, Vărădia 4077, Secăni 2222, Jadani 1392, Bencecul-român 731, Gilad 6612 fioreni etc. și pentru a compara contribuția comunelor germane amintim pe cei cu suma globală cea mai mare: Liebling cu 4084 fioreni, Săcălaz 3969, Aradul-Nou 4863, Jarmata 4197, Orțidorf 3195, Sănandrei 3909, Jamul-Mare 3908 fioreni.

Ce denotă aceste cifre (pag. 99—100), dacă nu faptul că, satele românești erau și după una sută ani mai bogate, ca coloniile germane, deși n'aveau nici un sprijin, nici o protecție, nici un privilegiu. Se putea obține asemenea rezultate, dacă românii nu aveau o tradiție agricolă și sub turci; dacă nu erau

harnici și muncitori; dacă erau acea hordă de păstori nomazi, cum sunt prezentați de către istoricii străini și chiar de „fratello“ Griselini?

* * *

În monografia comunei Orțișoara *prof. Univ. Johann Dengl*¹⁾ constată că, în sec. II, a Hr. când romanii ajunseser până la Dunărea de jos, în nemijlocita apropiere a imperiului dacic, în Banat trăia o populație civilizată, cu așezări stabile, ocupându-se cu agricultura și ridicând cetăți dealungul Dunării.²⁾

Dar această populație dacică a fost — după lupte crâncene — supusă romanilor, iară după retragerea legiunilor au invadat această regiune vandalii, goții, gepizii, sarmatii, iagizii; iară după retragerea lui *Constantin cel mare*, care stăpânise și el Banatul, fu prădat de hunii, avarii, pecenegii, fiind apoi cucerit de maghiari, dar din nou invadat de besii, cumani, apoi de tătari, mongoli și în fine de turci, cari fură înlocuiți cu austrieci, mai târziu ocupând locul administrației austriace: ungurii, după împăcarea lor cu Casa de Habsburg.

Iată prin câte peripeții au trecut — zicem noi — românii băștinași și autohtoni din negura trecutului, chiar și din epoca de piatră, cum se desprinde clasic din colindele noastre.³⁾

Din epoca Arpadiană — zice autorul — nu au rămas multe reminiscențe din Banat. Știm doară că, regele Bela al IV a întărit cetățile Mehadia, Caransebeș, Lugoj și Lipova (după retragerea tătarilor), înființând pe ruinele cetății orașul Timișoara.

Sub domnia Angevinilor (1309) Banatul a jucat un rol însemnat, deoarece *Carol Robert* de Anjou și-a instalat reședința la Timișoara. Din momentul acesta Banatul a făcut mari progrese. Ceeace s'a continuat și sub regele Sigismund și Matia Corvinul. *În epoca aceasta Banatul a fost foarte populat; fapt*

¹⁾ Dr. Johann Dengl: Geschichte der Gemeinde Orzidorf. Ed. Timișoara.

²⁾ La fel Hans Herrschaft în „Das Bant“. Ed. Berlin 1940. După cucerirea Banatului de romani:

„Sofort wurde mit der Romanisierung des neuen Landes begonnen — Bergbau wurde gefordert, der Ackerbau neu belebt“. (P. 14). Să fie uitat românii aceasta indeletnicire?

³⁾ Vezi prof. Univ. Victor Stanciu: „Minunate sunt lucrurile Tale“. Ed. Cluj. 1939.

ce a provocat și activitatea intensivă a agriculturii, a meseriilor și a industriei, asigurând și țărănimei o viață mai omenească. După răscoala lui Doja, însă, s'a schimbat situația și țăranul a devenit robul legat de moșia feudalului, indiferent de ce naționalitate era nobilul. Situație ce a durat până la cucerirea Banatului de turci.

Trebue să subliniem faptul că, atât autorul, cât și alți istorici străini, recunosc existența unei vieți înfloritoare în Banat în epoca Angevinilor și a Huniadeștilor, fără a ne lămurii: *ce fel de populație a trăit aci pe acele vremuri?* Știm doară că, pe atunci era în Banat o viață trepidantă, dinamică; știm că *Ioan Huniade* de aci își recruta oastea; aci dădu luptele decisive împotriva turcilor. Mai știm că, după dezastrul maghiar dela Mohács (1526) în Banat n'a rămas pui de ungur; iară după retragerea turcilor s'au aflat sute de sate cu o populație curat românească. Ii stă, deci, în puțința fiecărui om cu mintea sănătoasă, ca să facă concluziuni asupra etnicului popoului dela Carol Robert începând până la 1717.¹⁾

Dealtminteri în hotarul comunei s'au aflat (1869) la o adâncime de 2 mtr. coarne de bivoli (Auerochs); în hotarul comunei Jadani 6 buc. oase de mamut; iară lângă Seciani rămășițe de mastodoni.

Autorul este de părere că, Orțișoara este dintre cele mai vechi așezări, purtând numele de „Kokath“, „Kakat“, cum rezultă din documentul Codex dipl. Hung. Andegavensis I. 474, în care se amintește Andreas de Kokach filius Nicolai de Kokoach. Figurând comuna și în registrele papale din 1333: „Paulus de Kakot solvit III grosos“. Adică preotul Paulus din Kakot a plătit dijmă papală. Iară în documentul din 1335 se zice că, preotul Barlaba din Kokoth a plătit dijma. Mai târziu regele Matia a donat comuna „Kakath“ (se iertați) lui G. Sulyok; apoi trece în posesia familiei Morhart. (Pag. 24—23). Pe harta lui Mercy din 1723, este indicată cu numele „Kokot“.

După reocuparea Banatului dela turci în 1716, provincia fu supusă administrației militare, în frunte cu un guvernator. Dintre cei 6 guvernatori militari până la 1740 n'a fost nici un ungur. În 1751 se introduce administrația civilă sub președenția

¹⁾ Și regele Matia a fost în 1458 în Timișoara.

bar. Engelshofen, căruia îi urma cont. Clary de Altringen, apoi bar. Brigido. Iară în 1778 Maria Terezia a retrocedat șesul din nord al Banatului statului ungar.

În era dominației române s'au înființat următoarele instituțiuni culturale: Jugendverein, Mädchenkranz, Frauenverein, Männergesangsverein, Leseverein, Schützenchor, Deutsch-schwäbischer Handels u. Gewerbe verband, Eisenring, Kulturverband, Bauernverein, Landwirtschaftlicher Verein, Casino, Feuerwehrverein, Leichenbestattungsverein, Hutungsgemeinschaft, Musikkapellen, Kath. Volksverband.

* * *

Fără pretenția unei documentări istorice tratează originea orașului Timișoara dl *Col. Fr. Binder* în monografia sa: „Alt Temesvar“. Ed. Timișoara 1934, exprimând presupunția cunoscută că, Timișoara ar fi identică cu așezarea *Tibiscum*, ori *Tulsko* din antichitate. Anume pe harta cosmografului roman *Castorius*, care a trăit în sec. IV. p. Hr. întocmind pe 18 tăblițe rețeaua drumurilor din Imperiul întreg, numită după posesorul mai târziu al acestor tăblițe. „Tăblița *Peuntingeriană*“, păstrată și azi în Hofbibliothek dela Viena, pe segmentul VII, se văd două drumuri, cari se întâlnesc în locul indicat cu numele *Tivisco*. Una dintre aceste șosele pornește din *Viminacium* (la Costolaț-Serbia) și duce la *Lederata* (Rama), de aci peste *Aponte* și *Arcidava* (Vărădia), *Centum Putea* (Surduc), *Berzovia* la *Tivisco*. Celalalt drum pornește din *Tierna* (Orșova) și trece peste *Ad Mediam* (Mehadia), *Pretorium* (Plugova), *Ad Pannonia* (Telegova) la *Tivisco*. Unii susțin, deoarece *Tivisco* figurează în două locuri, ca una dintre aceste așezări să fie fost în locul Timișoarei de azi, cealaltă la Căvăran, deoarece aceste două drumuri întâlnindu-se la *Tivisco*, își continuă ruta în spre *Sarmizegethusa*, deci în Valea Bistrei, cum se învederează în segmentul VIII al tăblițelor sus menționate.

În definitiv problema această a fost de multeori debătută și discutată de specialiști în materie. Ceeace comportă interesul nostru, e afirmația aurorului că, silaba „var“ din nomenclatura *Temes-var* este de origine germană, deoarece „*War*“ înseamnă adăpost apărat: *Schutz-Wehr* (*War-Wehr*) și cuvântul din limba veche germană „*Warjan*“ vrea să zică: *wehren*, *abwehren*; aidoma „*war-as*“ indică loc apărat; deci o cetate, un

oraș apărat. Cuvântul aceasta „*waras*“ a fost apoi schimbat în „*varos*“; din care s'a format numirea maghiară „*város*“ și cea românească: „*oraș*“. (Asfel cuvântul n'ar fi de origine maghiară, ci germană). Ceeace autorul documentează și cu existența silabei „*war*“ în onomastica: „*Waraș-din*“, „*Peter-war-dein*“, „*Oradea*“, „*Timișoara*“, „*Sighișoara*“, „*Orhei*“ și în numele „*Temeswar*“, urmând — zice autorul — ca numele orașului să fie: *Temeswar* (cu — *w* — dublu) și nu *Temeschburg*. Cu numirea „*Castrum Temesiensis*“ figurează întâia dată într'un document al regelui *Andrea II* din 1212. Socotind dupe cele trei serii de valuri romane, ori'avare între *Mureș* și *Dunăre*, așezarea poate să fie de origine romană, eventual avară: ¹⁾

Noi credem că, ipoteza e greșită, deoarece așezarea arhaică nu poate să fie decât ge origine romană, *dacă nu dacică*, folosindu-se eventual și avarii de rămășițele cetății vechi. (Dacică, deoarece și dacii erau mari meșteri în zidirea cetăților, având aci, în șesul Banatului, stăpânit de ei pentru câmpiile mînoase, să se apere împotriva barbarilor din șesul panonian, cari mereu se iveau printr. imensele mlaștini ale bazinului Tisei).

Cât privește situația Banatului sub domnia Casei *Arpadiene*, autorul constată că, abia avem ceva reminiscențe, deoarece în această regiune nu se aflau maghiari, concentrându-se mult timp puterea maghiarilor numai la granița de nord, în jurul așezării dela *Cenad*, lângă *Mureș*. Și zice:

„Das jetzige Banat mag damals überhaupt eine Art Grenz-Land-Charakter gehabt zu haben. Wenn auch der Lebensweise der Maghiaren der damaligen Zeit die Ebene entspricht, so war die Natur des Banates mit seinen vielen, ausgedehnten Sümpfen und Morästen als Weideplatz für ihr Vieh am wenigsten geeignet und konnte sie daher auch zur Ansiedlung in dieser Gegend keinesfalls verlocken. Auch reichte ihre geringe Seelenzahl nicht einmal aus die weiten Strecken wüsten Bodens im innern des Landes, trotz heranziehen anderer Völker, aus eigener Kraft, entsprechend zu besiedeln“. (Pag. 15). ²⁾

¹⁾ Este interesant de reținut că, în cele mai vechi hărți (aflătoare la Biblioteca comunală din *Timișoara*), precum și în „*Maior Atlas Scholasticus Mappis Homannianis*“ din 1752, în harta Ungariei *Timișoara* este constant scrisă cu — *w* — și nu cu — *v* — simplu. (Pag. 26). Dacă nomenclatura era de origine maghiară, se păstra necondiționat — *v* — simplu.

²⁾ Hans Walter Röhrig: „*Die Geschichte der deutsch-evangelischen Gemeinden des Banats*“. Ed. Leipzig 1940.

„Wenn ungarische Historiker gerne den Vorwurf erheben, dass so wenig *Madjaren* angesiedelt worden (prin *Maria Terezia* și *Iosif II*) so hat das seinen Grund darin, dass die damalige geringe Zahl der *Madjaren* für eine Umsiedlung gar nicht ausreichte“. Pag. 5.

În anii 1316—1323 sub Carol Robert Timișoara devine rezidență regală, fiind cetatea din nou întărită și renovată, iară pe seama regelui s'a clădit un palat pompos *prin arhitecți italieni*.

În secolul al XIII-lea românii erau răspândiți în Comitatul Carașova și anume în districtul dela Hidia (1342); acordând regele Sigismund la încă 7 (în total la 8) districte valahe privilegii, pentru apărarea graniței, concertându-se românii în cetățile Hidia, Lugoj, Sebeș, Mehadia, Comjat, Almăj, Caraș și Borza.

Pe noi ne interesează, însă, lista primarilor Timișoarei din 1718—1934, constatând din cele publicate în această monografie (pag. 140—141) că, din 49 de primari, în decurs de 220 ani numai 2 au fost maghiari: în 1816 Tessényi József și în 1876 Török János, și 2 unguri asimilați: Karl Telbisz (1885) și Iosef Geml (1914). — — —

Balthasar Gias în monografia comunei Liebling (1786—1936)¹⁾ confirmă existența unei vieți economice foarte dezvoltate deja sub Carol Robert; circulație ce s'a intensificat apoi îndeosebi sub regele Matei Corvinul, afirmând:

„In der Temescher Grafschaft blühte das Kriegshandwerk, indem man Waffen schmiedete, Kugeln u. Pfeile anfertigte. Zu dieser Zeit bewohnte die Temescher Grafschaft eine dichte Bevölkerungsmenge. Industrie u. Handel blühten besonders in Temesvar u. Lippa. Doch auch in der Provinz wurden in dieser Zeit schon bevölkerte Wochen u. Jahrmärkte abgehalten“. (P. 14).

Fără a ne indica și etnicul acestei populațiuni foarte numeroasă.

Ținem să facem aci o remarcă de o însemnătate capitală. Anume atât autorul, cât și alți monografiști și istorici au subliniat faptul în legătură cu revolta țărănească a lui Doja că *țărănimea din Ungaria de pe acele timpuri era obligată, ca să plătească dări grele*, căci nobilii nu erau contribuabili, bucurându-se de privilegiul scutirii, și să *presteze serviciu militar. Sistem introdus deja sub Angevini, menținută riguros și sub Huniazi*. Este demn de reținut acest fapt, deoarece denotă rolul istoric covârșitor al țărănimei române în luptele perpetue și seculare împotriva semilunei. (Ciudat fenomen că, noi, românii am fost în vecinică luptă cu turco-tătarii).

¹⁾ Ed. Timișoara 1937.

Autorul reîmprospătează povestea, intensiv repetată de istoricii străini, că Banatul sub tucci fu depopulat, *prefăcându-se în imense mlaștini*. Uită, însă, că Banatul din negura trecutului a fost teren inundabil și mlaștinos în părțile din șes, datorită inundărilor perpetue ale Tisei, Timișului, Begheului și Carașului, *până la canalizarea și îndiguirile instalate, primaoriă*, de către Mercy. Astfel abia în a doua jumătate a sec. XVIII-lea au fost desecate județele Torontal și Timiș. Recunoaște totuși (pag. 17):

„Die damaligen Bewohner des Banates waren: die Viehzucht u. Ackerbau betreibenden Rumänen u. die sich mit Fischfang, Jagd u. Ackerbau beschäftigenden Serben.“¹⁾

După recucerirea Banatului a început să se desvolte din nou o intensă viață economică și culturală. *Astfel la Timișoara s'a înstaiat întâiul teatru german în anul 1753*. Iară în 1754 s'a ridicat palatul enorm, numit și azi: *Dicasteriul* (unde e de prezent Justiția și Administrația Financiară), precum și palatul Prefecturii (Presidentenpalast).

Comuna Liebling a fost ridicată pe așa numita „pusta Brist“.

După întronarea stăpânirii române au existat și pe mai departe următoarele instituțiuni sociale și culturale: Schützenverein, Schützenkorps, Gewerbeverein, Gewerbekorporation, Männergesangsverein, Leseverein, Bauerenverein. Iară dela 1921 începând s'au înființat: Kulturverband, Leichenbestattungsverein, Turn u. Sportverein, Bienenzuchtverein, Frauenverein, Bruder u. Schwesterschaft, Erzeuger u. Verwertungsgenossenschaft. Din trecut a mai existat și și-a continuat activitatea: Spar u. Vorschussverein, Kreditgenossenschaft, Landwirtschaftliche u. Gewerbe Kreditgenossenschaft, Raiffeisengenossenschaft. — — —

În broșura: „Wie die schwäbischen Gemeinden entstanden sind“ a dlui *Karl von Möller*²⁾ aflăm verificarea afirmației noastre cu referire la nivelul moral în general și pretutindeni — la toate popoarele — foarte scăzut în sec. al XVII—XVIII-lea. Așa d. e. ne relatează situația coloniștilor din Deta, *unde încă*

¹⁾ H. Herrschaft: Das Banat. Berlin 1940: Die hier wohnenden Rumänen trieben Fischfang, Ackerbau u. primitive Viehzucht. (P. 37).

²⁾ Ed. Timișoara 1923.

în anul 1747 se constată o idolatrie păgână și multă superstiție. Copiii nu frecventează școala și sunt foarte sălbaticiți. (P. 41).

În privința satului *Cnez* (Sat-Chinez) se încurcă autorul, afirmând pe de o parte că, satul e străvechiu („uralt“), fiind considerat deja în 1220 ca o comună catolică(??), fără a se putea identifica etnicul populației. Cum, însă, numele satului este de origine sârbească(??), populația a fost de aceeaș obârșie. Spre uimirea noastră, în 1716, satul totuși fu locuit exclusiv de români.

Ținem, să punem la punct aceste aserțiuni neserioase. Anume dacă satul este „uralt“ și 1220 figurează ca o comună catolică, apoi locuitorii săi nu puteau să fie sârbi, căci pe acele timpuri nu erau încă sârbi în aceste ținuturi. Au trecut pe aci paleo-slavi, dela cari poatecă populația băștinașă, dacoromână, a moștenit nomenclatura, care, însă, n'a fost catolică, ci era numai obligată, ca să plătească zeciuiala papală. Fapt, pe semne, necunoscut de autor.

Dealtminteri dl Möller face amintire de legenda, care se menține până în zilele noastre, că *Paul, Chinezul* ar fi avut lângă sat, pe o dâlmă lângă drumul în spre Biled, un castel.

Despre comuna *Peciu-nou* zice autorul că, a fost un așezământ roman cu numele: *Uibech*. Care onomastică s'a schimbat apoi în decursul veacurilor în *Ubetsch* (*Ubeci*), apoi *Ujbetsch*, *Ujpécs*, *Neupetsch*.

Comune *Vizejdia* era după dl Möller moșia unei familii aristocratice maghiare: *Vizesgyan*, de unde a și primit numele. Adică după dl von Möller familia *Vizesdian* (*Fizeșan*) este de obârșie maghiară. Pe semne autorul nu-și poate imagina o familie de magnați (*Magnatenfamilie*) de origine valahă.

La *Aradul-nou* autorul face trimitere la istoria lui *Grise-lini*, care afirmă că: *Timișoara*, *Lugojul*, *Caransebeș*, *Vârșeuful*, *Ciacova*, *Sănnicolau*, *Becicherec*, *Lipova*, *Chichinda*, *Panciova*, *Biserica Albă* și *Mehadia*, sunt satele cele mai reglementare din *Monarhia întreagă* („die schönsten und regelmässigsten Ortschaften der Monarchie“). Și dl Möller repetă: „Wohlgemerkt: der Monarchie und nicht etwa blos des Banates“.

Foarte îmbucurătoare constatare. Nu înțelegem, însă, cum fu cu puțință această evoluare în 50—60 ani aci, în Banatul atât de devastat, depopulat, mocirlos, după două războaie (în

1737 și 17°8), față de restul Monarhiei (Ungaria, Austria, Boemia) unde exista doară o burghezie deja înstărită, bogată, avansată, în majoritate compusă tot din germani? Și cum că a reușit această avansare chiar aci, în Banat, cu un „Hinterland“ fărănesc atât de barbar și înapoiat? ¹⁾

Ca încheiere vom reproduce unele constatări interesante, cu privire la istoricul colonizărilor, din conferința ținută de către fostul vicepreședinte al partidului maghiar: *Dr. Jakabffy Elemér*, ținută la Timișcara în 22 Octomvrie 1939. ²⁾

Conform însemnărilor ale lui Porfyrogennitos, în veacul al X-lea cei mai mulți maghiari au locuit în triunghiul Tisa-Mureș-Timiș. Cum rezultă și din documentele din epoca arpadiană, în cari se pomenește o întinsă nomenclatură maghiară a așezărilor omenesti. Iară sub Angevini aci au trăit cele mai distinse familii maghiare, cum sunt *Huniadești*, *Losonczy* etc. Dealtminteri ținutul acesta era pe acele timpuri foarte populat, deoarece sub stăpânirea arpadiană au fost aci 222 de sate, ridicându-se sub Huniadești 29 cetăți, 22 orașe și 940 de sate. După invazia turcească nu mai a rămas nici urmă — zice conferențiarul — a populației maghiare.

¹⁾ Dealtminteri istoricii străini mereu ne prezintă ca foarte înapoiată în cultură, fără a ne indica și cauzele. Hans Walter Röhrig în Op. cit. p. 40 face o excepție, publicând următoarea statistică din 1851:

?	1 clasă secundară la cap de locuitor	una clasă primară la cap de locuitor
rom. cat.	1.210	607
unit.	1.441	1.613
ortodox	2.680	3.117
evang.	8 838	4.494
reform.	809	380

²⁾ Temesvári Hirlap din data mai sus indicată; apoi pe larg tratată problema în broșura autorului citat: „A Bánság magyar társadalmának kialakulása a XIX sz. folyamán. Ed. Lugoj 1940.

După recucerirea Banatului Carol al III și Maria Terezia au colonizat exclusiv germani. Incercând Maria Terezia, ca să oprească imigrarea românilor, fugăriți de fanarioți. Dar ordnele emise n'au fost executate de către administrația șubredă.

Cu ocazia colonizării tereziane administrația a fost dată în parte pe mâna unor armeni, greci, români, sârbi, germani, toți bogați și ademenți ca să cumpere aci moșii, urmând apoi înobilarea lor, *în parte fiind încredințată nobililor maghiari, veniți la finea sec. al XVIII-lea și începutul sec. XIX.* Și anume: Ambrozi, Atzél, Bydeskuthy, Béthlen, Deseő, Egyed, Gusztinyi, Losonczy, Gyürki, Izdenczy, Kászonyi, Kőszeghy, Lőrincz-Kátai, Laczkovits, Lovász, Mesterházy, Nemeshegyi, Pasfay, Pikkéthy, Pottyondy, Sándor, Balázs, Szabó, Kirják, Thököly, Tormássy, Dadányi, Varga, Vörös. Declarând conferențiarul:

„Pe aceștia i-am enumărat atât de precis (în semn că, n'a fost mai mulți. N. n.) pentru a constata fenomenul trist că, aceste familii maghiare au dispărut în întregime din viața publică în decurs de un veac“.

Dintre străini, cari au fost înobilați erau armeni: Cabdebo, Gorove, Korbuly (Holossi), Karácsonyi, Kővér. *Cuțo-vlahi, sârbi, și germani:* Damszakin, Malenicza, Defcoics, Vukovics, Termatisics, Gyika, Konstantinovics, Manaszy, Duka, Janics, Stojakovits, Raikovits, Nikolits, Jankovits, Hadzsi, Baich, Osztóits, Demelich, Skolonits, Csekonits, Ondreovits, Conrad, Vering, Spech, Kayser, Hiller, Sanderer, Roth, Frummer, Kaiser, Kutterer.

Această nouă aristocrație asimilându-se, s'a contopit cu rămășițele vechei nobilimi, străcurându-se în rândurile lor elementul burghez, care s'a format — după recucerirea Banatului — din meseriașii, industriașii și comercianții germani, asimilându-se și ei cu nobilimea nouă, cu care s'a încuscrit prin căsătorii mixte.

La acest strat apoi s'au alăturat colonii maghiari, aduși în secolul al XIX-lea și evreimea, care fu în 1848 complet emancipată și recepționată, nu ca în România veche — zice conferențiarul — unde din 241.000 evrei (1912) abia 4668 au fost încetățeniți. Așa se prezintă societatea „maghiară“ în Banat.

8 ✓

9 226 280 676

ANTICARIAI - RESITA
Lei 8

57/80

CENTROL DE LIBRARII RESITA
LIBRARIA Nr. 2 RESITA
SECTIA ANTICARIAT

013427 eBibliophil

B11
10